

Ф

РОГМОНТИ

НТИ

Д

ОБИ

ВІТ. ЧИГИРИН

ГВРТ

ВІТ. ЧИГИРИН

ФРАГМЕНТИ ДОБИ

ЗБІРКА ОПОВІДАНЬ

ВИДАВНИЦТВО ПИСЬМЕННИКІВ
ХАРКІВ ГАРТ 1932

Друкарня
Вид-ва ЦК КП(б)У
„КОМУНІСТ“
Харків,
Пушкінська вул., 31.

Головліт 1527
Зам. № 1260 Тир. 5000

Редактор В. Кузьміч
Тех. керівник Г. Дубовий
В книжці 2¹/₂ др. арк.
Формат 1₃₂ рояльн. 72 x 108
Шрифт латинський 10.
Здано до складання 10/VII 1932 р.
Підписано до друку 27/VIII 1932 р.
Др. зн. в 1 др. арк. 53.000

ЗАПИСКИ ХЛОПЧИКА

Кандидатові на орден Леніна Павлу
Мироновичу Решетнякові, що його
життя й роботу покладено в основу
цього твору,— присвячує *автор*.

1. НУ, ЯКИЙ ЖЕ З МЕНЕ ХЛОПЧИК?

І ось, уже чотири дні, як я працюю на мар-
тені. Починаю звикати до нової роботи.

Та що там, власне, звикати до неї. Нічого!
Вона ж така нескладна, оця нова моя професія.
Стій собі, смикай час від часу за дротину, при-
кріплену до підойми, знай одчиняй та зачиняй
відтулину в печі імени ОДПУ. А то ще, коли
пошлють, збігаєш у кузню, однесеш на пробу
кухлик топлення.

Ну, оце й уся робота. Правда, якось млосно
нила спочатку права рука, незвичка одноманіт-
но рухатися, як цього потребує нова „кваліфі-
кація“, але то ж тільки спочатку. Тепер вона
вже перестає нити, навпаки міцніє, м'язи на ній
наливаються новою снагою і з м'якенької поду-
шечки стають твердою пружною опукою.

От тільки спека страшенна коло печі! Стоїш і весь час обливаєшся важким солоним потом. Ще мені нічого. Я хоч і відчиняю відтулину печі, але стою від неї далеченько. А ось ката-лі. Вони, коли завалюють матеріал, мусять підходити аж до самої пащі мартена, що весь час грізно матляє вогненними патлами крізь відтулину. От їм жара!

Вони вже, здається, й не пітніють, а просто висипаються соляним порошком ніби пилом молотого магнезиту. Піт хутко випарюється й береться шкарубким соляним панцером на грубих спецівах.

Та каталі на це не зважають. З почервонілими лицами, з блискучими запаленими очима під синіми шкельцями окулярів, вони вільно підходять аж до самої відтулини, насаджують на товсті залізні рогачики шматки брухту й сунуть їх у мартенову пельку.

Тільки селюки, які недавно почали працювати в цеху, огинаються поодаль од відтулини, а коли й наважуються до неї за чимсь підійти, то роблять це з таким одчайдушним виглядом, ніби вирішили „перемогти або вмерти“. Та це лише кілька тижнів, а там і вони звикають.

Отак, очевидно, звикну до цієї шаленої спеки і я. Власне, вже звикаю, бо коли першого дня ледве вистояла коло печі сім годин, щохвилини бігаючи до води, й після роботи не могла обідати через нестерпний стукіт і біль у вухах, то сьогодні я вже трималася справжнім героєм. І

потію менше й голова ясна, ніби спеки ніякої й не було.

Тільки до одного не можу ніяк звикнути. Це до того, що в цеху всі мене кличуть „хлопчиком“. Ну, який же, справді, з мене, червонощокої чорнявки, хлопчик? Зовсім я на нього не схожа. Проте, доводиться на цю окличку озиватися.

Як тільки гукнуть:

— Хлопчику, качай!

Починаю відчиняти й зачиняти відтулину.

— Хлопчику, неси кухоль!

Несу в кузню на пробу топлення.

Спочатку я гадала, що хлопчиком звать мене тільки одну. Ну, здалася комусь схожою на хлопчика, от і пішло по цеху. Коли ні! Прислухаюся, аж і на інших печах дівчат, що на такій роботі, як я, працюють, теж хлопчиками кличуть.

Навіть більше. На четвертому мартені відтулину відчиняє дід Яким, старий такий, беззубий, борода сива, а коло рота аж жовта, так і його хлопчиком звать. І це нікому навіть не смішно. Ніби так і належить, щоб діда хлопчиком звати.

Виявляється, що раніше на тій роботі, де працюю я, завжди робили хлопчаки-підлітки, а через те, що певної назви цієї кваліфікації не склали, то так і залишилася за нею назва „хлопчик“.

Отже, доведеться й до цього звикати. Дід Яким уже звик. Кажуть, коли його приймали

до профспілки, він в анкеті так і відповів на запитання, „яка ваша професія“:

— „Хлопчик“.

Так і в профкнижці в нього написано:

— Вік — 62 роки.

— Професія — „хлопчик“.

Правда, трохи кумедно? І цікаво.

Та сьогодні трапилася цікавіша річ. Справді надзвичайна. Досі мені здавалося, що такі пригоди трапляються тільки в книжках або кінофільмах. Аж виходить, у житті буває збіг речей ще цікавіший...

І. ПРОКЛЯТА ЯМА

Після сніданку на нашій печі пустили топлення.

Це прекрасне видовище, коли з мартена сліпучо-білою змією, пирскаючи й розсипаючи навколо пухкі зорі — іскри, повзе рівчаком у ківш розтопленій металі.

Коли дивитися крізь синє скло, тоді сталь не так сліпить очі, й можна ясно розглянути фокерверки зірок, далєбі п'ятикутніх, що безперервно вибухають і сичать над рівчаком. Синява скла забарвлює їх в особливий якийсь чудовий рожево-мітичний колір, утворюючи незабутню картину.

Величезний успіх матиме художник, що добре фарб, подібних до кольору іскор від топлення, коли їх бачити крізь синє, сталеварове скло.

Сталева розтоплена маса, сліпучо пирскаючи, швидко повзе в ківш, що вже давно наготові висне над канавою, повною великих шостигранних чарок-виливниць.

Металь кипить, десь глухо клекоче на дні ковша, далі підноситься все вище й вище, і ось уже видно, як вирує металеве варення у величезному посуді.

А воно й справді, оце шумовиння крізь сині скельця окулярів страшенно нагадує рожеву піну на вишневому варенні. Проте, в цій піні щось понад тисячу градусів жару. Уявляєте, що станеться з язиком, коли на нього покласти ложечку тієї піни?..

Та хіба тільки з язиком! Кажуть, що ложечка топлення, упавши на голову, може пропалити людину наскрізь...

За кілька хвилин топлення розлили в ківші й вимазані графітом вухасті чарки виливниць.

Сталевар наказав готуватися до завалювання нової шихти. Та заглянувши в піч, він розгублено вилаявся.

Зачувши його лайку, вся бригада збіглася до відтулини і з тривожним чеканням втупила очі в сталевара. Той, присадкуватий дебелий дядько з червоним буряковим лицем і з припеченим носом на ньому, з рудими пригорілими вусами над товстими губами, дивлячись блискучими запаленими очима десь поперх голів каталів, придушено вимовив:

— Знову яма... Проклятий доломіт!

Тепер уже й каталі, зазирнувши у відтулину, помітили, що метал з печі вийшов не увесь: частина його лишилася на черені, нижче від нормального рівня сталевипускного отвору. А це значить, що через погану якість доломіту, яким заправлено черень, у печі знову утворилася яма.

Яма — найзліший ворог печі. Вона примушує на кілька годин відкладати завалювання, а далі видавання нового топлення. Через неї сотні тонн сталі заборговують країні мартенівці.

Тому робітники добре зрозуміли, чому такий пригнічений настрій у сталевара, чому він скам'яніло дивиться десь в одну точку поперек голів мартенівців.

Та це тривало тільки одну мить. Ось сталевар одразу випростався, струснув рудою чуприною з-під рябого кашкета і рішуче скомандував:

— Давайте розгрібачку. Хлопчику, одкрий відтулину!

Я закріпила відтулину одчиною і, ставши осторонь, почала стежити за тим, що діється коло печі. А троє робітників уже тягли з купи розгрібачку, довгу залізну палю із звичайним поліном на кінці.

Коли розгрібачку принесли до відтулини, до неї підскочили ще чотири каталі й сталевар. Ухопившись за палю, вони посунули поліно в піч і, ритмічно похитуючись, почали штурмувати яму.

Завдання полягало в тому, щоб розгрібачкою спровести у випускний отвір увесь метал, який

залишився на черені, бо коли хоч трохи сталі залишити в ямі, бодай невеличкій, це утворить страшенну небезпеку. Тоді топлення може розістися черень і прорветься крізь нього під піч, а це велика аварія й довга зупинка.

Під орудою сталевара каталі влучно поціляють у яму, вибивають із неї рештки металю.

Поліно щохвилини згоряє, на палю насаджують нове і вперго штурмують яму далі.

Це робота надзвичайно важка. Робітникам доводиться кілька годин працювати коло самого джерела печі, що пашисть сотнями градусів просто в лице, відпльовується лапатами іскрами, запалює одяг, личаки.

Ремонт ями потребує найвищої чіткості, бо коли втратити відповідний момент, черень охолоне, або „замерзне“ випускний отвір, тоді знову на кілька годин затримається піч.

III. ВУСАТИЙ ДЯДЬКО У СИНІЙ СПЕЦІВЦІ

Та цього разу робота йде дружно. Робітники, не зважаючи на спеку, на вогняних джмелів, що табунами летять із печі, сідають на одяг, личаки, — влучно поціляють поліном у яму, прислухаючись до різкої команди високої чорнової людини у синьому спецодязі.

Я не бачила, коли він підійшов, цей пристаркуватий огрядний дядько, але його прихід помітно підбадьорив робітників, надав їм нової

снаги. Під його командою вони ще впертіше взялися до роботи.

Передні каталі, ті, що стоять коло самої відтулини, за хвилину роботи слабнуть, точаться й відходять від печі, а на їхнє місце стають інші, ті, що держалися за палю далі од відтулини.

Від печі змінені робітники біжать просто до діжки з водою, тремтячими руками хапають кухоль, розкльопуючи наливають у нього води й похапливо жадібно п'ють повним ротом, не помічаючи, як вода тече на шию, хлюпає на груди. І тільки коли нап'ються, гасять одіж, личаки і миттю знову біжать до печі.

Що менше в ямі лишалося металю, то більше нервував і хвилювався високий дядько в синій спецівці. Він уже не міг стояти на місці, а забігав то з того, то з другого боку аж до самої відтулини, заглядав крізь синє скло у піч і час від часу високим голосом вигукував:

— Разом. Ге-ех! Разом. Ге-ех!

І коли він командував, його запалені, як і в більшості старих мартенівців, чорні очі якимось надзвичайно й знайомо блищали.

Я замислилась. Десь у найдальшому куточку голови шугнула якась думка.

Ось вона оформилася в запитання:

— Де я його зустрічала? Чи кого він мені нагадує?..

Глянула на вусача ще раз. Високий, ставний, десь аж коло порізаної зморшками шиї трохи

згорблений, очевидно від довгих років важкої роботи. Лице спечене, ніс — ніби розпалений вугіль — мабуть вусач чимало попрацював коло мартенівської печі...

— Цікаво, хто він такий? Уперше його бачу тут на печі. А очі які в нього! Чорні, чорні, чоловічки широкі і якимось страшенно знайомі. Де я бачила ці очі, з таким своєрідним блиском? Де?

Голова напружено працює. Думки в'ються, виринають, виблискують і зникають, каламутячи мозок, як в'юни у маленькій ковбанці.

Я перестаю помічати оточення. Лице вусатого дядька в моїх очах розпливається, запливає рожевим світлом, і я бачу хату... Нашу селянську хату.

Я, ще зовсім малесенька дівчинка, лежу на печі, згорнувши буквар Клавдії Лукашевич, і ніяк не можу збагнути того, що діється в хаті.

А в ній твориться справді щось надзвичайне. Вона зовсім не схожа тепер на ту, що була позавчора. З того часу, як до нас прийшов, дзенькаючи острогами з такими гострими блискучими шипами, отой високий дядько з чорними короткими вусиками під червоним носом, нашої простої селянської хати не впізнати.

На стіні за столом за широкою дядьковою спиною повісили якусь коробку, що часто різко дзвенчить і куди часод часу гукає наш постояльник.

На столі, де ми у великі свята обідали, тепер лежать папери, виблискуює синявою револьвер, купами валяються набої. У кутку хати сто-

іть ручний кулемет, рушниця з такою залізною тарілкою, повною набоїв посередині. В інших кутках теж зброя і набої.

У нашого гостя завжди повно людей, з ніг до голови озброєних, одягнених у різне лахміття.

Вони щось говорять, хвилюються, доповідають нашому, а наш їм наказує, як старший.

Тепер наш постояльник порозсилав усіх своїх одвідувачів, а сам мовчки сидить, перечитує папери, і я вільно можу його розглядати із своєї вигідної позиції.

Особливо мене вражає червоне надрубане постояльникове вухо. Воно безпорадно визирає з-під сивої смушевої кубанки із блискучою великою зіркою. Ніби знівечена варениця...

Проте мені дуже подобається наш кватирант. Він такий страшний і добрий, у нього стільки різної зброї. Його слухають всі оті грізні люди, а він мені вчора кинув на піч аж чотири цукерки... Я його люблю, оцього червононосого й каплавухого дядю...

IV. ДВА НАТИСКИ

Зненацька мої думки уриваються. Десь розітнулися часті випали. Знадвору долинув якийсь неприродний лемент і шум. Постояльник рвучко підвівся з стільця й занепокоєно прислухався.

Рванувши двері, в кімнату вбіг захеканий парубок. Вимахуючи револьвером, він перелякано вигукнув ще од дверей:

— Товаришу командире, бандити!.. Кавалерія... Уже в'їздить у вузвіз... Багато! Наші тікають...

Наш постояльник побілів. Тепер ще яскравіше одсвічував червінню гострий ніс. Незвичайно блиснули широкі й чорні чоловічки очей. Він миттю вискочив із-за столу, кинувся у куток до кулемета. Мигнули по хаті червоні галіфе од столу й назад. Командир востаннє глянув на стіл, простяг руку, ніби хотів щось взяти, далі круто повернувся й вибіг з хати, кинувши товаришеві:

— Бери обойми й дуй за мною!

Ухопивши оберемок кулеметних кружал, брязкаючи залізом, вибіг із кімнати й парубок, а я скочила з печі й припала до вікна.

На вулиці робилося щось неймовірне. Повз хату в паніці бігли кудись червоноармійці. З-під гори гупали постріли, й долітав тупіт кінських копит.

Наш, притискуючи до грудей кулемета, з усіх сил біг за ворота.

За ним поспішав, спотикаючись, парубок з оберемком кружал.

На шляху командир надривно вигукнув:

— Куди? Тікати? За мною!—І побіг у напрямі до узвозу.

Ті, що тікали, розгублено зупинилися, якусь

мить нерішуче постояли на місці, потім рвучко повернулись і помчали за командиром.

А десь попереду лунко, сухими вдарами, часто вже татахкав кулемет...

За годину командир, стомлений, ніби розварений, проте з спокійною радістю на лиці, повернувся до нашої хати...

Закінчити спогад мені не пощастило. Коло мартена скоїлося щось несподіване.

Стомлені робітники схибили Рвучко витягаючи з печі поліно, вони не підняли його, а потягли до черені, гребнули ним метал, і сталь, ніби лапатий дощ, великими краплями густо сипнула крізь відтулину на каталів.

Перелякані робітники кинулись од печі геть. На багатьох загорівся одяг. Коло мартена гостро запахло смаленим...

За палю тепер держався тільки один сталевар, надривно бризкаючи матюками. Знесиленого, його переважувала розгрібачка, він хитався, проте палі не кидав.

— Ну, загинула вся робота, — блиснула в мене думка, — доведеться переробляти знов!..

Але тут до розгрібачки раптом кинувся високий вусатий дядько у синій спецівці.

— За мною! — високим голосом вигукнув він і, схопившись за палю аж коло самої відтулини, напруживши всі сили, разом із сталеваром посунули поліно в піч.

Каталі на мить оторопіли. Вони забули навіть гасити одяг і, зненацька, з новими сила-

ми, один перед одним кинулися до розгрібачки й ритмічно захиталися знову, вибиваючи решту металю з череня.

Коло печі зробилося напружено тихо. Тільки чути, як важко дихають робітники та гупає поліно, поціляючи в яму.

Минає хвилина. Серед мертвої мовчанки розітнувся десь од відтулини знайомий різкий голос:

— Готово! Сипте магnezит!..

Каталі хутко витягли поліно, і підручний сталевар почав кидати лопатою на пошкоджене місце суміш магnezиту й доломіту.

Заморений від спеки й напруження вусатий дядько хитнувся од відтулини і знесилений важко осів на землю.

А коло бочки з водою утворилася жадібна черга.

.....

Цього разу піч одремонтували за одну годину 43 хвилини замість звичайних трьох.

Коли повз мене проходив вусач, я помітила, що з-під його засмальцьованого кашкета визирає обрубок вуха.

— Хто то такий? — запитала в підручного сталевара.

— Огой? — перепитав підручний, і його очі загорілися теплим вогнем. — То Павло Миронович, наш начальник цеху, а раніше сталевар. Висуванець наш, от!..

Я захоплена дивилася в широку вусачеву спину, а мозок хоч і з запізненням доповів:

— Правильно! Його ж звали Павло Минович!

V. ДОРА

Кімната була невелика, але чиста.

Високі стіни одсвічували білою вапною й клали світляні тіні на нову червону підлогу.

Коло великого, занадто широкого, через те ніби присадкуватого вікна стояв круглий стіл, вкритий чистою мережаною доріжкою. Під стіл підсунули передні ніжки пара віденських стільців.

Під стіною, праворуч од стола, шуляться блискучим ніклем невеличке англійське ліжко. Над ліжком, власне над строкатою ктартатою плахтою, що править за килим на стіні, великий у багетовій рамці портрет пристаркуватої білявої жінки.

Дорина кімната мені сподобалась. Сподобалась своєю суворою чистотою, якоюсь незайманою свіжістю й тим, що в ній не було нічого зайвого. Усе тільки потрібне, без зайвого дріб'язку, що ним звичайно завалюють свої кутки дівчата.

Очевидно удень Дорина кімната виглядає ще привітніше...

Проте, мабуть ні. Бож тільки увечорі так світяться сотнями величезних вікон стрімкий залізобетонний хмарочос — будинок - комуна,

кладе світляні гігантські плями на мокрий від передосінньої слякоти пішохід і бруковану до рогу хлібозавод, горять червінню електричні зірки на банях колишніх костьолу і церкви, кривавить небо загравами бесемерів і відблисками доменних та мартенівських топлень го мінкий велетень — завод.

Та, правда, це вже стосується не до кімнати, а до того, що крізь вікно з неї видно.

А довго немає Дори... Говорила, що тільки на п'ять хвилин, проте ось уже близько пів години, як пішла до подруги по підручника, і не повертається. Заговорила мабуть у сусід...

Значев'я починаю вивчати портрет на стіні. Портрет новий, очевидно, недавно зроблений, бо ще свіжо виблискує матова поліровка.

Цікаво, з кого він, цей портрет? Мабуть з Дориної матері. Безперечно з неї.

Вона ж і схожа навіть на Дору, оця білява пристаркувата жінка. І коси в неї крутяться в кучері, як і в Дори, тільки в старій дбайливо зачісані й мабуть трохи наploені, тоді як у Дори на голові ціла копиця безладних закрутів лянного волосся... І губи схожі, тільки у Дори верхня товща ніж у матері, ніби трохи припухла.

Лице в старій порізане зморшками, і очі сумно визирають з - під тонких брів...

Рипнули десь сінешні двері. Затупотіли дрібні кроки в кухні.

— Дора?

Ні не вона. Кроки надто дрібні, дитячі. Мабуть Дорині брати чи сестри. Ач, погупали в сусідню кімнату. Та їх там кілька. А мені чомусь здавалося, що Дора в сім'ї одна...

Цікаво, чи ще жива Дорина мати? Я так і не встигла у неї розпитати нічого про родину. Та хіба ж устигнеш! Це ж тільки сьогодні ми познайомилися з нею. Ще як познайомилися!

... Я вже закінчила роботу, вимилася і хотіла йти з цеху, коли від катеринки мені назустріч вискочила дівчина в теплому сірому светрі, що щільно облягав пружні високі груди й дбайливо вимальовував стрункий дівочий стан.

Струснувши копицею золотавих кучерів, що на ній десь загубилася плісова бурякова тюбетейка, дівчина радісно скрикнула:

— А, це ти! Що ти тут, працюєш? Да? Мабуть за хлопчика? От добре! А я внизу тут, на катеринці... Мульди нагору подаю з бруктом! Ну чого ж ти, давай знайомитись... Дора!... А тебе як?

Дівчина міцно тиснула мені руку й весело іскрила чорними очима.

Від того несподіваного натиску я розгубилася. Відповіла:

— Мене звуть Любою... Хоч тут у вас мабуть скоро Любаном стану. Адже кличуть хлопчиком.

— Ха-ха-ха! — заблищали дрібні Дорині зуби. — Ха-ха-ха-ха! А тут такі, що зроблять.

Та ти не зважай... Значить будемо друзями? І працюємо разом і вчимося вкупі...

— ?

— Що, хіба ти мене в робітфаці не помітила? А-я-яй! — жартівливо посварилася пальцем. — Таку красуню й не помітила. А я тебе запам'ятала...

— Ні, я тебе теж пам'ятаю... Тепер згадала, ти сиділа від самого краю...

Та Дора не слухала. Вона на мить замислилась, приклавши, очевидно, за давньою звичкою, пальця до лоба, й раптом вигукнула.

— Знаєш що, Любонько! У нас же сьогодні в робітфаці вихідний. Так ти увечорі приходь до мене й будемо готувати політеконсмію. Завтра ж звіт! Добре?

— Та, знаєш...

— Ніяких та! Приходь і все! Рівно о сьомій. Я живу на верхній колонії, 62 — знаєш, де це? Якраз проти будинку-комуни. Квартира третя. Знайдеш?

— Та знайду...

— Ну от і гаразд. Значить, рівно о сьомій я тебе жду. А тепер — на все!.. Забіжу на хвилинку в комсомол.

Дора потиснула мені руку ще раз і підстрибом, від чого кучері на голові трусилися й дрижали, як скручені з тоненьких струн, побігла в червоний куток...

За стіною з того часу, як прийшли діти, не শুхав веселий говір. Він тільки трохи стих

тоді, коли рипнули сінешні двері й через кухню пройшов ще хтось, очевидно дорослий.

VI. СІМЕЙНА КАПЕЛЯ

По хвилі задріботили й Дорині кроки. Вона вихром влетіла в кімнату:

— Ху! Я так бігла, так бігла, аж задихалася. Заставила тебе чекати трохи? Бідненька,—взяла мене за підборіддя.— Ну й очі в тебе, скажу я тобі. Не очі—золото! Та де там золото, не очі... зустрічний! Ха-ха-ха! Сині, як море, як небо ясної зимової ночі... А засоромилася! Ну, давай працювати, дістала підручника. Ну!

Ми посідали коло столу й почали штурмувати полігекономію.

Я читала вголос, а Дора слухала й конспектувала:

— ...Гроші—це товар, що є безпосереднім представником абстрактної праці, за допомогою якого вимірюється вартість решти товарів, а також утворюється обіг товарів.

...Гроші у міновому суспільстві виконують такі функції: функції міри, вартості. Вартість товарів утворюється працею, однак...

Раптом я перестала читати й прислухалась. Дора звела на мене чорні чоловічки очей.

— Ну, чого ти? Читай...

— Грають...

— Грають?... А!.. Та то батько з роботи прийшов. Мабуть сьогодні добре попрацював. Він

завжди, коли на роботі якісь труднощі і їх переборено, як тільки приходить додому, починає грати...

— Там не один грає!..

— Та не один. Там цілий концерт! Сімейна капеля, як каже батько. Він грає на скрипці. Мишко на гітарі, Вася на мандоліні і Коля—це найменший—на балалайці вчиться.

— А добре грають...

Ми заслухалися. Скрипка забирала все вищі і вищі ноти. Оксамитно вторувала, ніби умовляла гітара. Весело перекликалася металевим дзенькотом мандоліна.

Дора, захоплюючись, тихо почала підспівувати:

Тром - там - тарам - там,

Тар - ра - ра - ра!..

Та - ра - ра - ра...

Ра - ра - ра - ра...

Ра! Ра - ра - ра - ра - ра - ра!..

Далі її голос несподівано виріс, зміцнів, і кімнату заповнили звуки бадьорого марша:

Гей, ма - та - доре,

В бій виступай!

Тисячі там стежать очей!

Смерть чи перемога,

Ждуть тебе в бою,

Усміх ти посилай!

Музика й спів хвилювали, брали за душу. Якось незвично підносили настрої. Яскраво

увявся тореадор, що безстрашно рушав проти небезпеки. А музика з-за стіни загрожувала:

— А бик біжить!..
Вся морда в піні!..
Тра - та - та - там!
Тра - та - та - там!..

Коли „концерт“ за стіною закінчився, я запитала Дору:

— Хто твій батько? Вчитель чи інженер?..
— Дора здивовано на мене глянула:
— Хіба ти його не знаєш?

— А звідки ж я його могла б знати?..
Дора загадково всміхнулася.

— А... Ну, то я ось тебе познайомлю з ним.
До речі, він простий робітник...

— А як же він грає тореадора? По нотах?

— Ні. Він раз чи двічі був на „Кармен“ в опері. Йому сподобалася ця арія, і, прийшовши додому, на слух її вивчив. А потім вивчив і хлопців...

— Хм... Ну давай читати далі. „Вартість товарів утворюється працею, однак вартість не є праця. Вартість являє собою...“

Та нашу учбу знову перебили. У кімнату увійшла низенька присадкувата чорнява жінка, очевидно єврейка, і покликала нас обідати.

— Це моя мама, а це моя подруга Люба! Разом вчимося й працюємо,—познайомила нас Дора.

Жінка ласкаво подивилась на мене і оддала руку:

— Дуже рада! Я давно казала До і, щоб знайшла собі товаришку вчитися... Воно ж легше вдвох. Ну, ходімо пообідаємо, тоді вже й працюйте собі.

Я спочатку відмовлялася, проте довелося згодитись. Коли виходила з кімнати, в очі впав портрет на стіні:

— З кого ж тоді цей портрет?

VII. НЕСПОДІВАНА ЗУСТРІЧ

Перше, що впало в око, коли переступила поріг, були квіти. Темнозелені сосонки вперемішку з лапатими калачиками й схожими на лопух півниками товпилися на широких вікнах.

У двох передніх кутках кімнати виблискували зеленим емалем на широкому листі два фікуси. У правому кутку стояв молодий, свіжий, з яснозеленою бруньчастою верхівкою, ліворуч розвішав темнозелені папуші старий, присадкуватий, горбатий. Його верхівка якось круто й незвичайно повернута і росла вона вбік, ніби навмисне нагнута людською рукою.

Посеред хати стояв широкий стіл, вкритий чистою скатертиною. З центра стола тяглася до зеленого абажура над лампочкою молода струнка пальма.

За столом... Але хто ж то за столом? Невже ж це... Так і є: це ж Павло Миронович, на-

чальник нашого цеху! Так ось хто Дорин батько... Іч, яка! Мабуть навмисне не попередила, щоб більше вражіння справити...

А Дора щебетала:

— Це моя подруга, тату, разом на робітфаці вчимося!.. Ну чого ж ти, Любо, знайомся з татом і сідай до столу! Їсти хочеться аж душа болить...

Я підійшла до столу й стала в нерішучості. Подавать чи не подавать руку начцехові? Чи я йому потрібна, якась дівчинка, „хлопчик...“

Та Павло Миронович уже підвівся і, тепло посміхаючись, сам подав широку мозолясту долоню:

— Будьмо знайомі. Сідайте за стіл. Ану, по-суньтесь, козаки, дайте гостеві місце...

Я тільки тепер стямилася від несподіванки й помітила дітей.

Вони—трое широколицих чорнявих хлопчат, „мал-мала менше“ були страшенно подібні один до одного.

Оцей крайній мабуть гітарист Мишко, бо найстарший; трохи менший, напевне, мандолініст, Вася; а ота голова, що визирає з-за стола, безперечно належить Колі.

До речі, в кого вони вдалися, такі натоптани й низькі? Лицем похожі на батька, такі ж уперті лоби і вилиці, але в кого зростом? Батько ж високий і трохи худорлявий, а сини, навпаки, низькі, натоптани. Ага та це ж вони в матір,

такі коренасті! А на Дору немає жадної схожості. Вона в них якась особлива...

— А де я вас ніби бачив?

Я здригнулась.— Це до мене?

— Так, так, де ми з вами зустрічалися?

— Де ж, у нашому цеху! Вона на третій печі за хлопчика працює, — одірвалася на хвилину від смачного борщу Дора.

— Так. А я й не запам'ятав.. мабуть недавно працюєте.

-- Третій день...

— А... То-то і є. Я ж тільки вчора повернувся з відрядження. Проте дивно, як я вас сьогодні не помітив. Увесь день був на третій...

— Сьогодні вам мабуть було не до мене.

— Та це правда,—весело усміхнувся начцеху,—сьогодні була баталія..

Мені пригадалася ще й друга баталія. Скажуть йому чи не сказати? Хвилину вагалася. Нарешті насмілилася:

— А я вас, Павле Мироновичу, зустрічала ще в одному місці. Пам'ятаєте Новоселицю?...

Усі зацікавлено на мене глянули. Навіть хлопчачки, що досі порядком соцзмагання, по-ударному сьорбали борщ, на хвилину спинили роботу.

Павло Миронович застиг, не донісши ложку до рота.

— Новоселицю? Це двадцятого року? Ну, пам'ятаю... А ви ж хто, що Ново...

— А! Так бачиш, де ми зустрічалися! Ну, то ти ж і виросла як, грець тебе побери. Іч яка

дівуля! А тоді ж мале було та худе, — звернувся він до дружини. — Ти поміаєш, Риво, я в двадцятому році в селі жив, у їхній хаті. Так вона була така, ну, як оце наш Коля. А тепер іч яка! Ну, розповідай, як же ти жила ці роки, де мати?..

— Мати? — Матері немає.. Давно немає. Померла вона двадцять першого року. У голодовку...

— У голодовку?

Усі чомусь зиркнули на Дору. У тієї з-під довгих вій викотилася й розтанула льодова бурулька...

— Ну, а як же ти жила без батька й без матері? Батько ж твій ще раніше помер, здається?

— Батька вісімнадцятого року забили німці. Більшовик був...

Говорити було важко, проте розповіла коротко про все, — як померла мати, як довелося насти в глитаїв спочатку гуси, потім овець, як вступила до профспілки, до комсомолу, як далі послали в радпартшколу, а звідти на комсомольську роботу...

— До цього року працювала секретарем комсомольського осередку в селі, а це захотілося працювати на виробництві й учитися. Ну, райком і послав мене на третій курс робітфаку. Працювати послали в головну контору, але я відмовилася. Захотілося на виробництво. А через те, що кваліфікації не маю, покищо й пс-

трапила за хлопчика. Та мені й тут подобається...

Усі принишки, слухаючи мою розповідь. Дора чомусь зробилася сумна й увесь час мовчала. Павло Миронович свердлив очима десь поверх пальми стелю, очевидно згадував громохкі роки. Його дружина слухала й час од часу співчутливо хитала головою. Тільки хлопчачки іноді порушували тишу своїми дитячими витівками.

Не встигли закінчити обідать, як задзвеніли котів на стіні телефон. Дора зняла трубку.

— Слухаю! Так-так. Вас, тату, — кивнула вона, прикриваючи рукою трубку.

Павло Миронович підійшов:

— Я. Хто? Ага, Ісаєв. Ви з цеху?.. Так... Ну, зараз іду.

Дзенькнув відбій телефон.

— Треба іти в цех, — промовив Павло Миронович, вдягаючи старий бушлат.

— На другій топлення, а тіч доживає кампанію. Можуть бути несподіванки. Коли все гаразд, скоро повернуся.

Одягшись він підійшов до стола. Серед книжок лігли набік Мопасан, Толстой, Винниченкова „Соняшна машина“; — під політекономією Лapidуса й Островітянова знайшов партквиток.

— Треба сплатити внески...

Надів глибоко на полисілу вже голову за смальцьованого кашкета і, попрощавшись зімною, вийшов. Дружина й уся сім'я, очевидно, звикли

до того, що батько іде серед ночі на завод бо ніхто не звернув на це уваги. Ніби це цілком природна річ.

VIII. „ДОМАШНЯ ПРАВДА“

За кілька хвилин устали з-за столу й ми. Я ще раз оглянула квіти. Зацікавилася:

— Чому це фікус так зігнувся? Ніби його хто навмисне покалічив.

— А! — посміхнулася Рива Мойсеевна, — це фікус ще з старої квартири. Вона в нас така, нівроку їй, вогка була та низька, що фікус упирався в стелю. От він і почав був рости вбік та вже й не вирівнюється...

— А ви давно у цій квартирі живете?

— Ні, недавно... Скільки це, Доро, як батько за начальника? Три місяці? Ну, от. Значить, сім місяців, бо сталеваром наш старий жив у цій квартирі тільки чотири місяці...

— А це що? — здивувалася я. — Що це таке?

— Це? — перепитав Вася. — Це наша стінгазета... А я, — додав він з гордістю, — а я її редактор.

Я підійшла до аркуша олександрійського паперу, що висів на стіні. Вася — редактор поставив на край стола лампу, щоб мені було видніше.

У правому кутку аркуша зеленим чорнилом дбайливо було виведено:

— „Домашня правда“.

Трохи нижче, меншими літерами, але також чітко чорніло:

— „Орган сім'ї сталевара — начальника сталомартенівського цеху Решетняка, видається другий рік, 12 жовтня 1931 року“.

Далі, через увесь аркуш товстими афішними літерами ішов аншляг:

„Дора сьогодні прогульниця“.

Я глянула на Дору, що почервоніла стояла поруч.

— Що ж це ти, дівонько?

— Гріх трапився. Була якось у театрі от і заспала на роботу. Так вони й зачепили... Це ще нічого, що в газеті, а то вони хотіли на будинку наліпити пляката. Вже Мишко — він у нас художник — намалював був: — „Тут живе прогульниця Дора Решетняк“. Ледве одпросилася. Довелось написати листа до редакції. Ось бачиш?..

Під великою статтею — „По-більшовицькому борімося з прогульниками“, що змальовувала й засуджувала Дорин прогул, з цього приводу було видрукувано й вірша:

„Наша Дора

Схожа на вора,

День прогуляла,

В заводу вкрала!

Наша Дора

Не повинна бути вором!

Вася Червоний“

Далі під віршем стояло: — „Дора обіцяє виправитись. Лист до редакції. 9 жовтня я зро-

била прогул. Визнаю, що в епоху високих темпів індустріалізації це злочин проти класи. Більше ніколи не прогуляю, тільки не вивішуйте пляката на вулицю й коли сама не вставатиму, то будить. Дора“.

Та непримиренна редакція цим не задовольнилася. Вона додала до листа ще таку примітку:

— „Від редакції. Містячи листа Дори, редакція відзначає, що цього мало. Дора повинна по-більшовицькому, на ділі, довести, що вона ніколи не прогулюватиме, а Ревека Мойсеевна, цебто мати, повинна взяти Дору на громадський буксир, тобто будити, коли вона довго спатиме“.

— Ну, прочитала вже? Ходім зацікавитись!

— Одну хвилину, дай хоч наголовки прочитати в цьому органі. „Батько сьогодні не чистив зуби. Ганьба йому“. — Здорово! Самокритика, значить, не зважаючи на особи. „Чи всі в нашій сім'ї члени МОДР'у?“. „Коли Вася навчиться сам собі штани зашивати?“. „Наближається зима, а в нас тільки одні коньки, куди дивиться батько?“

— Так хто редактор? Ти, Васю? Молодець. Інтересна газета. Знаєш, Доро, треба цей досвід висвітлити у газетах. Як ти думаєш?

— Та воно річ корисна, хоч мені й дістається часто. Проте, ходім, а то ми сьогодні гроші так і не вивчимо...

Дора вгадала. Того вечора ми гроші так і не вивчили.

IX. ДИВНЕ РОЗПОРЯДЖЕННЯ

До Павла Мироновича підійшов сталевар печі Андрій Боцюр. Підійшов, привітався за руку і став чимсь пригнічений, мовчки закусивши козацького вуса.

— Ну як у тебе? Працює пічка? — звернувся до нього начцеху.

Боцюр похнюпився ще більше. Винувато промовив:

— Погано. Погано — в мене, Павле Мироновичу!.. А все через навісників. Не навісники, а прямо казна-що! Ну хіба це робітники, коли він позавчора ще волам хвоста крутив або за плугом ходив, заклавши руки за спину... От і огинається тепер, до пічки боїться близько підійти.

— І всі такі? Усі симулянти на твоїй печі?

— Та ні... Не всі. Но сказати би так, що більшість симулює. Не хочуть робити. А вигнати, — спасибі скажуть...

— А все таки, хто в тебе працює добре?

— Та хто ж... Ну, нічого робить Хрієнко, він ось уже третій рік на печі, Тіяров — теж старий робітник, татарин отой, Хазбієвич. Ну та ще Шульга...

— Шульга? Це ж хто? Щось я ніби не знаю такого...

— Та це молодий ще робочий, собственно він і не молодий, сам уже пожилой дядько, но на заводі працює тижнів зо три. З колгоспу прийшов... Но беручий, надо сказати...

Павло Миронович задумався. Мовчав і Боцюр, кусаючи кінець вуса і з-під лоба надійно позираючи на начальника.

По хвилині Павло Миронович запитав:

— А що ж ти, голубе сизий, робиш, щоб налагодити роботу печі? Що ти зробив, щоб знищити симуляцію?..

— Та що ж... Ну що ж ти йому, Мироновичу, робиш, коли він не хоче працювати? Ти йому загнеш, а він загрожує кинути працювати... Тепер же безробітних нема!

— Та-ак!.. — протяг Павло Миронович. — Так, значить, нічого не робиш?.. Ну, спробуймо. Слухай сюди. Значить Хрієнка, Тірова, Хазбієвича й того, як його... колгоспників я в тебе заберу. Понімаєш? Заберу завтра ж

— Як? Хрієнка? і Хазбієвича? Тірова?

— Так, так!

— Та що ви, звиняюсь за вираження?.. Та я! Та мені!.. Та ну його до чортової матері, я же я залишусь?.. З ким же я тоді працюватиму? З отими симулянтами?

Боцюр розлютувався. Його побите відпочило лице набубнявіло, почервоніло, вуса настовбучилися, і весь він тепер скидався на моржа.

Та Павло Миронович був спокійний. Він в слухав сталевара до кінця, а потім твердо промовив:

— А тобі я дам ще п'ятьох симулянтів: Шквака із другої печі, Нечипоренка з четвертої та ще трьох. Після роботи зберіться коло печі,

прийду, поговоримо. А тепер бувай... Іди до своїх симулянтів.

Боцюр хотів був щось заперечити далі, тільки люто зирнув на начальника і, хвацько заломивши шапку, пішов геть од печі.

Вислухавши цю розмову, що відбувалася за три кроки від мене, на нашій же печі, я теж нічого не зрозуміла.

— У чім річ? Чого це Павло Миронович хоче забрати всіх кращих робітників у Боцюра? Адже перша піч і так щодня не довиконує завдання, і так найбільше простояє... А що ж буде, коли її цілком віддадуть в розпорядження симулянтів?..

— Треба сходить послухати, що говоритиме з ними Павло Миронович після роботи.

X. ПІЧ СИМУЛЯНТІВ

Перша піч од нашої недалеко. За якусь сотню чи дві метрів.

Коли я прийшла, робітники печі вже скінчили працювати й сиділи гуртом на купі розгрібачок. Палили цигарки й гаряче розмовляли. Усіх здивувало вирішення начцеху, що про нього вже встиг розповісти Боцюр.

Павла Мироновича на печі ще не було, як не було й сталевара. Робітники починали виявляти нетерплячку.

— Де це їх носить?.. Наказали збиратися на збори, а самі десь тиняються, — жалібно

скаржився гладкий червонолиций робітник. Так їсти хочеться, так хочеться...

— Не пропадеш, — пожартував Хрієнко, тріхи кривий на одну ногу. — Не пропадеш. Жиром можеш жити ще місяць. Тільки гляди не розтопись коло печі...

— Не розтоплюсь, — ображено перекирив червонолиций товстун. Не розтоплюсь... А може то болюсть моя, а не жир, а ти смієшся, чорт кривий!..

— Ха-ха-ха-ха! — розреготався гурт. — Болюсть! Та ти, бісе гладкий, сніданки менші бери на роботу, от і болюсті не буде. Твоїми сніданками можна піч нагодувати, а ти один жреш. Болюсть. Ха-ха-ха! Больной, третю хлібину їси...

Гладкий навісник ображено мовчав і тільки лихо блискав маленькими чоловічками заплилих жиром очей.

Та робітникам було вже не до нього. Вони накиннулися на новоприбулих, що підходили голосно вітаючись, до гурту.

— А-а-а! Наше вам, з кісточкою. Прибули значить?

— Ростуть лави симулянтів, дальня вгинається путь! — уїдливо продеклямував Хрієнко.

— Значить, у нас працюватимете? Що ж там розжалували?

— Та прислали сюди... Хіба ж хочете? — нада! Наказали йти, ну й прийшли...

Невдовзі на піч прийшли Павло Миронович, сталевар Боцюр та голова цехкому Лаврієнко. Останній ніс у руках дошку, обмотану газетним папером.

За хвилину почалися збори, що їх відкрив Лаврієнко.

На порядку денному стояло питання про систематичне недовиконання завдань піччю № 1. Слово для доповіді забрав начальник цеху.

— Граждани й товариші, — почав Павло Миронович, — громадяни-симулянти й товариші ударники першої печі...

Натовпом пробіг шелест. „Громадяни-симулянти“ стьобнуло всіх ніби батоном. Далі шелест стих. Тиша. Тільки чутно різкий начальників голос:

— Ваша піч от уже третій місяць недовиконує свої завдання. Третій місяць ви боржники перед країною й перед міжнародним пролетаріатом...

— Так, так, саме перед міжнародним пролетаріатом. Бо він жде не дждється світової революції, а вона може бути тільки тоді, коли ми виконаємо п'ятирічку. А п'ятирічку ми виконаємо тоді, коли ваша піч виконуватиме справно всі завдання...

— Так от, міжнародній пролетаріят жде, а ви тут завдання не виконуєте. А через що?..

— Через що? — запитав ще раз Павло Миронович і обвів збори запаленими очима. І кожний присутній запитав себе:

— А справді, через що ми не виокнуємо завдання?

— А ось через що, — різав далі начцеху. — Я зараз вам скажу через що...

— Та через те, що ви симулюєте!.. Пічки боїтеся... Де ж, жарко дуже...

— Не всі симулянти, начальник, не всі! — розітнувся раптом горловий голос. І кожний подумав, маючи на увазі себе:

— Конешно, не всі симулянти. Не... не всі..

— Правильно, товаришу Хазбієвич, не всі симулянти! Добрі ударники є й на нашій печі. Це Хазбієвич, Тіяров, Хрієнко, Шульга... А решта симулянти. Алже правда?

— Правда! — вигукнули п'ять голосів, що належали Боцюрові, Хрієнкові, Тіярову, Шульзі й Хазбієвичу.

Решта робітників засоромлено мовчали.

— Та й сталевар ваш, — показав Павло Миронович на знищеного Боцюра, — і сталевар ваш не виявляє потрібної рішучості, щоб ліквідувати прорив... Ог! Так ми з цехкомом і вирішили забрати з вашої печі Хазбієвича, Тіярова, Хрієнка й Шульгу... А до вас додаємо ще он тих гостей, — показав начцеху на прибулих з інших печей. — Нехай на вашій печі будуть самі симулянти...

Павло Миронович видержав павзу, пронизуючи очима кожного робітника.

Усі, навіть ударники, мовчали, винувато ховаючи очі.

Та ось усі звели очі на дошку, що її почав розмотувати Лавріненко.

Раптом, усі, хором, ніби в кіні, прочитали:

— „На цій печі працюють симулянти“.

— Так, так! На цій печі працюють симулянти, — перечитав напис на дошці ще раз, коли всі стихли, Павло Миронович.

— Оцю дошку ми повісимо над піччю, щоб усі бачили, з ким мають діло...

На цьому начцеху скінчив.

— Хто хоче взяти слово? — запитав Лавріненко.

Охочих не було.

— Так ніхто не хоче говорити?

Мовчанка.

Раптом насередину рвучко вискочив Боцюр, що стояв був аж іззаду. Знявши шапку, він притис її обома руками до грудей і верескливо вигукнув:

— Товариші! Що ж це таке?

— Що ж це таке, товариші, я вас спрашую?

— вигукнув він ще раз і вдарив шапкою об цементову долівку.

— Невже ж ми найгірші на всьому заводі? Пічка симулянтів! Та хіба ми допустимо це товариші-граждани?

— Ні, не допустимо цього, не допустимо, товариші, — несподівано вигукнув товстий робітник.

— Не допустимо! — хором гукнули робітники.

— Не допустимо!

— А як же ви не допустите? — раптом пере-
кривлюючи запитав Боцюр.

— Як не допустите?

На хвилину запанувала мовчанка. Усі поду-
мали:

— Справді, як же не допустимо?

Та вигукнув молодий голос:

— Ударниками! Ударниками станемо!..

І за мить усі заgrimіли:

— Ударниками станемо. Ударниками! Ми ще
покажемо, які ми симулянти. Іч, пічка симулян-
тів...

Павло Миронович весело посміхався. Лаврі-
ненко радісно виблискував очима. А Боцюр гри-
мів:

— Од сьогодні, щоб жадного прогулу й жад-
ного симулянта! — Правильно я говорю, това-
риші?

— Правильно!.. Жадного прогулу й симулянта!

* * *

Коли вже закривали збори, той же молодий
голос винувато попросив.

— Павле Мироновичу, а якби вивіску про
симулянтів не вішать... Ми ж більше не буде-
мо... От побачите... Завтра ж побачите!

Начцеху оглянув натовп. Усі робітники про-
хально дивилися йому в вічі.

— Не вішати вивіску, не вішати, — ніби го-
ворив кожний погляд.

І він згодився:

— Гарзд! Покищо не повісимо. Але дивіться...

До начальника кабінету треба було йти
вузенькою стежечкою між горами шкрабу й
старих ковшів.

Кабінет, коли його так можна назвати, це
невеличкий будиночок, схожий на низеньку
водогінну вежу з однією тільки кімнаткою й сінь-
ми. Робітники його звать просто конторкою,
та будиночок свого часу таки й був конторкою
майстра, а коли сталеливарний поділили на бе-
семер та нові й старі мартени, у будиночку
розташували кабінет начальника старомартен-
івського цеху.

Як я сподівалася, Павло Миронович був не
один. Власне застати його одного майже не-
можливо через те, що він здебільшого ходить
по печах, а вже коли й сидить у кабінеті, то
тільки тоді, коли багато одвідувачів.

— Ну що ж, доведеться почекати трохи, —
вирішила я й сіла на лавку поруч старої ви-
снаженої жінки.

Моя черга говорити з начальником третя. За-
раз говорить з ним інженер Ісаєв, далі оця
жінка, потім я.

— Не так і довго! Хвилин за двадцять мабуть
звільнюся. Інженерові п'ятнадцять хвилин, жінці
п'ять, — встановила я приблизний регламент.

Павло Миронович сидів за простим столом,
палив люльку й слухав інженера Ісаєва — свого
заступника.

Той, білявий худий чоловічок у рудому гумовому плащі, часто витираючи скельця пенсне, хоч вони й не пітніли, розповідав про технічний стан печей. Я прислухалася.

— Четверта піч уже скінчила кампанію. Третій день працює над норму.

Інженер чекально глянув на начальника. Павло Миронович якусь хвилину мовчав, смокчучи люльку. Далі запитав:

— Скільки днів, на вашу думку, можна працювати ще?

— На мою думку, — заспішив Ісаєв, — взагалі дивно, як вона ще й досі працює: із зміни на зміну можна чекати аварії.

— Ви не перебільшуєте? Гаразд, сьогодні огляну, поставимо на ремонт. А як третя?

Інженер блиснув скельцями пенсне.

— Прекрасно. Третя піч працює чудово. З того часу, як за вашою пропозицією фурми поставили горизонтально, вони ніби змінилися...

— От бачите, Валентине Галактіоновичу. А ви сперечалися, говорили, що нічого не вийде...

— Ні, що ви, Павле Мироновичу? Хіба я заперечував? Я ж тільки говорив, щоб обережніше...

— Ну, гаразд, гаразд... Я пожартував. Адже з перестановкою фурм і вам довелось попрацювати, вираховувати. А тепер ось що...

Ісаєв весь перетворився на слух. Він, може це трохи дивно, страшенно поважав свого начальника. З ким би й про що б він не говорив,

завжди кінчав тим, що захоплено й щиро вихваляв Павла Мироновича:

— Прекрасний адміністратор! А організатор який! І до цього всього — винахідник. Феноменальна людина! У нього завжди якісь ідеї, і майже всі здійснюються. Ех, який чоловік оцей Павло Миронович! І подумать тільки — простий сталевар! Без жадної технічної освіти. Правда, він читав, о, він багато читав...

Павло Миронович, пихкаючи люлькою, вів далі:

— Так ось що... Валентине Галактіоновичу! Надумав я одну штуку. Хочу з вами порадитись...

Ісаєв вріс у кінець стола:

— Кажіть, кажіть.

— Як ви думаєте, от ми опалюємо печі нафтою...

— Ну?

— Нафтою. А розпиляємо її парою... Так от мені здається, і я дещо помітив, що з парою потрапляє вода. Від цього, на мою думку, горіння газу слабшає...

Інженер Ісаєв задумався. Якусь хвилину він сидів мовчки, навіть дав спокій пенсне. Потім кинувся.

— Можливо. Ну, так що?

— Так ось... Як, на вашу думку, вода заважає горіть газіві?

— Допустімо.

— Ну, от я й пропоную знищити воду... За-

мість розпиляти нафту парою, переробити форсунки так, щоб розпиляти повітрям... Ну, що ви скажете?

Інженер Ісаєв знову помовчав. Потім протяг:

— Я, як завжди в таких випадках, дуже обережний. Знаєте, реформи в техніці, хоч і маленькі, на мою думку, треба робити не хапаючись, тихенько, з історичною послідовністю. Проте, — Ісаєв ентузіастично блиснув скельцями пенсне, — проте, ваша пропозиція прекрасна. По-моєму, вона дасть ефект, тим більше, що її здійснити дуже легко. Спробуємо спочатку на третій печі, а там побачимо...

Задзеленчав на столі телефон.

Ісаєв підвівся:

— Ну, я покищо піду на четверту піч. Ви туди теж прийдете?

— За двадцять хвилин, — кивнув начальник і зняв трубку.

— Слухаю!

Ісаєв вийшов. До начальникаового стола підсунулася худорлява жінка.

ХІІ. ПЕРША ПІЧ ПРАЦЮЄ ЧУДЕСНО

— Слухаю. Я...

—...

— А це хто? З першої печі?

—...

— А-а-а, Боцюр! Здоров... Ну, як там твої симулянти?...

—...

— Уже й чудесно. Скільки ж дала твоя піч?

—...

— Сто вісім відсотків? Нічого. А вчора?

—...

— Дев'яносто? А позавчора?

—...

— Позавчора!..

— Шістдесят? Так чим ти це пояснюєш?

—...

— Що? зборами? Ну, ти тих зборів не перецінюй. Так, так не перецінюй, кажу. Це один із способів. Тільки. Його треба підсилювати іншими. Треба, щоб пічком працював краще. Потім і ти ліквідуй свою м'якотілість. А то риб'яча кров тече в твоїх жилах...

—...

— Ну, гаразд! Так, кажеш, хороше? І всі хороше, чи є такі, що й задніх пасуть?

—...

— Є? Проти зборів?.. А як його прізвище?

—...

— Маслюк? Одну хвилину.

Павло Миронович однією рукою витяг зі столу шухляду й дістав звідти якогось папірця.

— Так говориш—Маслюк? Цікаво... Що ж він говорить?..

—...

— Кріпацтво? Хм. Інтересний збіг...

—...

— Збіг, говорю, інтересний! Я якраз сьогодні одержав листа з того села, звідки цей Маслюк.

Партосередок пише, що він розкуркулений і втік...

— ...

— Понятно! Завтра знову склич збори. Так, після роботи. Обговоримо. Ну, поки бувай..

Павло Миронович поклав трубку. Жалібно задзижчала мембрана.

Жінка підвелася й хвилюючись заговорила:

— Павле Мироновичу. Голубчику! Орелова я... Дружина його...

— Орел? Це той, що на четвертій печі? Каталь?

— Отой, отой... Так він, щоб йому...

— П'є?

— Та ні... Не п'є, але ще гірше... І що вже я не робила, і билася з ним, і лаялася, й кидать хотіла, нічого не допомагає...

— Ну, так що ж він робить?

— Та вже, спасибі їй, Сіренчиха Настя порадила. Сіренченка, отого, що разом з моїм катом працює. На одній печі. Так вона каже, звернись до Павла Мироновича, він тільки й допоможе. Хай поговорить із ним, і перестане. З моїм п'янчугою поговорив, і як рукою, говорить, зняло...

— Ну гаразд, гаразд. Що ж ваш чоловік робить такого поганого?

— Та в карти грає, нехристів син, останню копійку програє. З боргів не вилазить, щоб йому ні дна ні покрішки..

— А!.. То-то, я помітив, у нього очі завжди червоні... І працює, як п'яний. Не висипається?

— Та де там йому виспатися, коли сидять, ідоліві душі, цілу ніч до ранку. А оце вчора штани діагоналеві, новісінькі, програв... То ви вже, я вас прошу..

— Добре, добре, поговорю. Щось зробимо. Кине ваш чоловік грати.

— От спасибі вам, — кланялася втішена, ніби чоловік її вже кинув грати. — От спасибі вам, я вже не знаю, як і дякувати...

— Нема за що, нема за що, тітко! Добре, що ви сказали. Він і нам збиток робить тим, що грає в карти. Не висипається, а яка з сонного робота?..

— Так ви ж, пожалуста, поговоріть із ним. Усовістіть його хоч ви, надлеця, — ще раз попросила жінка й попрощавшись вийшла.

Я підійшла до столу. Привіталась:

— У вас тут, Павле Мироновичу, справжній трест житейських труднощів... І це так завжди?

— Та щитай кожного дня отак. Ще як майстром був, так жінки привчилися. Як тільки чоловік схибив — ідуть до мене, щоб усовістив...

— І допомагає?

— Та мабуть відсоткам дев'яноста п'яти допомагає. Крім розмов, я дещо роблю, то на іншу роботу переведу, то через профспілку впливаємо, от і допомагає... Ну, що в тебе таке?

— Та я од комсомольського осередку. Навантаження дали мені, організувати суботник, щоб розчистити канаву...

— Канаву? Молодця комсомольці! А я сам думав запропонувати. Гаразд. Так чим можу конкретно служити?

— Та щоб зводи й усе таке...

— Есть!

ХІІІ. З ЙОГО БІОГРАФІЇ

Коли, по обіді, ми повернулися в Дорину кімнату, я запитала:

— Чого це ти так раптом засмутилася? Не впізнаю тебе... Увесь час така весела була, а це на тобі. Може незадоволена з того, що я прийшла?

— Ну, що ти, дурочка,— кинулася до мене дівчина,— не зважай. Це мене твоя розповідь розтривожила... Про твоїх рідних...

— Чого? Що тобі? Твої ж батьки живі, здорові... та аби мені таких батьків, як у тебе, я не знаю, що б...

— Але що з тобою? Ти плачеш?

Дора справді плакала, сховавши своє лице мені на груди й здригаючись усім тілом ніби від ударів батога.

Я збентежилася. Що з нею таке? Покликати матір? Що ж я такого розповіла, що її могло б розтривожити? А! Он воно що... Починаю догадуватись. Оцей портрет...

Дора випросталась. Ніяково посміхаючись, витерла заплакані очі й схвильованим голосом вимовила:

— Ну от... Ну от я й уже... Більше не буду...

— А чого ти, Дорочко? Що ж тебе саме розтривожило?

Дора мовчала. Очевидно, їй ще важко було говорити.

— А хто ця жінка? — вказала я на портрет.— Вона страшенно на тебе схожа. Особливо тепер, коли в тебе заплакані очі...

— Хіба ти не знаєш?

— Мати?

Дора відповіла самими губами:

— Так. Це моя мати...

— А Ревека Мойсеевна?

— Риву Мойсеевну я дуже люблю. Вона мені, як рідна. Але вона не мати...

— Хіба Рива Мойсеевна друга дружина в Павла Мироновича?

Дора заперечливо крутнула кучерявою головою:

— Ні, перша... Але й Павло Миронович мені не батько. Власне він батько тепер, але не рідний... прийняв мене за дитину...

Дора вже заспокоїлася. Тільки почервоніли від недавнього хвилювання й сліз чорні під довгими віями очі.

Я запитала:

— А де ж твої батьки?

— Померли... В голодівку. Батько помер на Полтавщині. Поїхав по хліб і захворів на еспанку. Там і помер... А мати тут, у місті, з

голоду померла. Сама не їла, мене годувала. Пам'ятаю, спухла вся. Ноги—ніби водою налиті. А потім померла... Мені тоді сім років було.. Мабуть і я померла б, та Павло Миронович за дочку взяв. Вони з моїм батьком приятелі були, в однім цеху робили. Так і виросла я в них за дочку. Вони як про рідну про мене пеклувалися... Проте, як згадаю про батьків, особливо про матір,—не можу—плакати хочеться.

— А хто батько Павла Мироновича?

— Не знаю. Помер він давно. Здається, селянин був... Одну хвилинку. Ти дуже хочеш знати його біографію?

— Хочу.

— Так почекай, я зараз принесу...

Дора вискочила з кімнати й за мить повернулася з якимсь зшитком.

— Ось,—подала вона мені папір—ось, тут, читай. Це його автобіографія. Павла Мироновича завод на орден Леніна висуває, так йому треба було написати... Це копія.

Я схопила зшиток. Почала читати вголос:

... Народився 1885 року на Чернігівщині. Батько—бідний селянин, на 7 душ мав 4 десятини піску, де могла рости тільки червона лоза ...

... 1894 року батько забрав мене з собою в Таврію, де він працював у старовіра Меднікова на цегельні.

У цього старовіра я пас гусей—25 крб. од паски до Кузьми-Дем'яна. А сама дорога в Таврію й назад коштувала 16 крб.

... Чотири роки працював, там таки в Таврії, в економії Файна.

... 1898 року переїхав у Катеринослав і вступив на Брянський завод чорноробом рейковальцівного цеху. Тут працював до 1905 року.

В революцію 1905 року під час грудневого страйку розклеював і розносив „бюллетень Екатинославського боевого стачечного комитета“. Після страйку довелося кинути Брянський завод.

... З 1906 року працюю на Дніпровському заводі, тепер на заводі ім. Дзержинського. Спочатку працював чорноробом, далі каталем, підручним, після революції сталеваром. Тепер 3 місяці, як начальник старомартенівського цеху.

... Член партії з 1919 року, освіта нижча.

... В громадянську війну був начальником червоного загону по б/б...

— О, вже батько прийшов!
Я перестала читати. Прислухалась.
А скрипка за стіною виводила:

Вперед, народе, йди!
Вперед, народе, йди!
На бій кривавий!
В червоних лавах!
В червоних лавах!
Хай революція здолає світ...

Листопад 1931 року

Січень 1932 року

П І Д К О В П Е Р А М И

В. О. Раузіній

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ. — ВИПАДОК У ВІЛЬХАХ, АБО ДО ЧОГО СПРИЧИНИВСЯ ЗАСМАЛЬЦЬОВАНИЙ ЗЕЛЕНКУВАТИЙ КАШКЕТ

Микола нудився. Він прийшов до парку майже на годину раніше ніж умовлявся з Маринкою. Отож, коли до нього підійшов знайомий токарь з вагонного заводу Олесь Данильченко, парубок зрадів:

— Здоров, здоров, Олесю! Сідай тут! — А що це в тебе голова перев'язана, — бився з ким чи що? Невже хуліганити став на тринадцятому році революції?

— Да, брат, ледве не помер був, — відповів Олесь, сідаючи поруч Миколи на лавці, — оце три дні, як з лікарні виписали... Трохи не накивав п'ятами на той світ...

Микола зацікавився:

— Та що ж таке справді? А ну, розповідай де це ти доп'яв собі цяцьку... А я, повіриш, і не чув, щоз тобою щось трапилось, а чи далеко вагонний завод від нашого...

Данильченко, поправляючи пов'язку, почав розповідати. Його біляве обличчя було прозоре

й носило ще сліди недавньої хвороби. Чорніли синці під очима, а коли хлопець сміявся, то зверх жовтуватих зубів неприємно білили ясна.

— А схуд як він! — подумав Микола й присунувся до Олеся ближче.

Той казав далі:

—...перевели мене в полускатний цех, знов таки токарем, але вже на обточку осей.

Тут з давніх-давен, було встановлено твердий, здавалось, непорушний порядок. Розцінки добрі, норма невелика — чотири осі обточити — не заморишся...

Попрацював я в цеху з тиждень, призвичаївся до варстату й почав приглядатись до сусід по роботі. І дивно мені стало: всі чомусь роблять однаково. Більше, як чотири осі ніхто не точить. У нас, у механічному, було, той стільки обточить, той стільки, а тут чотири і нічого більше...

Дуже це мене вразило, й став я стежити за своїми сусідами ще пильніше. Та незабаром — усе зрозумів.

Раз, під час перерви на сніданок товариші, замість звичайних теревенів по кутках, зібралися докупити.

Слово забрав Мирон Зайченко — ти його не знаєш?.. — так йому років тридцять два-тридцять три, — чорний, мов жук, червоноликий... Він на заводі вже років десять працює, але й села не кидає, господарство в Сулимівці має, та ще й добре. Навіть млина парового придбав...

Так забирає він слово й говорить :

— Хлопці, знаєте що? На базарі все подорожчало... М'яса самого й того не до купишся. Треба більше грошей, — понятно?. Завтра робимо шість осей... Шість, але не більше!..

Останню фразу Зайченко навмисне підкреслив і обвів усіх кулькатими очима:

— Добре?..

Загук гудок, сповіщаючи про кінець сніданку, і всі ми стали до варстатів.

Увесь той день мені муляла думка:

— Адже це навмисний саботаж! Що ж його робити? Мовчать? Ні, це ж ганьба... Це ж злочин проти... проти революції!..

Кінець-кінцем я вирішив покищо мовчати, а наступного дня, коли всі обточили по шість осей, біля мого варстату вилискувало вісім...

З цього й почалося. Коли я йшов після роботи з заводу, мене нагнав Мирон Зайченко.

— Ти що ж, зарізати нас хочеш, голубчику?— звернувся він до мене ехидно й ласкаво, а далі з одвертою погрозою в голосі продовжував :

— Хочеш, щоб нам норми збільшили й розцінки зменшили, га?.. Гляди, для тебе ж гірше буде, пам'ятай моє слово...

Не встиг я будь-що заперечити, як він, хижо блиснувши очима, повернув до міста. Я ж, схвильований, попрямував у Тритузне, додому...

На другий день я пішов до профбюра й заявив Гасінові :

— Збільши норми токарям! Я зовсім легко обточую вісім осей, — те саме можуть робити й інші, навіть не напружуючись...

— Гаразд, подумаємо, — сухо відповів Гасін, — ти тільки не розводь антагонізму серед токарів... Скаржаться всі чомусь на тебе...

За ту зміну я обточив десять осей. Більшість токарів дивляться на мене вовчими очима, а Зайченко, так той у мій бік і не озирається.

Згодом я дав за зміну десять осей, потім одинадцять, дванадцять, тринадцять...

Ще раз підходили до мене токарі, вже групою, умовляли, просили, нахвалялися, але я був твердий:

— Варстати німецькі, нові, розраховані на п'ятнадцять осей. Чому ж ви даєте тільки по шість?

Почувши це, Мирон Зайченко злісно кинув на долівку свого засмальцьованого, синього, студентського ніби, кашкета.

— Жлоб! — просичав він гадюкою...

— Тобі ще не обридло слухати? — звернувся Олесь до Миколи, помітивши, що той часто позирає на годинника.

— Ні, ні, що ти... Адже це така цікава пригода, немов у романі де чи в кіні... Ну кажи, що ж далі?..

— А далі було так. Іду я якось опівночі з міста додому, — в театрі був, дивився „Кльош задумливий“... Іду собі, мрію. Ось уже незабаром і дім, — треба тільки минути місток, що

в темному провулкуві з високих вільх притаївся, звернути праворуч, і на розі вулиці й буде моя квартира...

А вільхи високі, густі, з обох боків вулички, немов муром стоять. Вхожу я в алею цю,— темно, хоч око виколи, тільки там, аж за містком, де кінчаються вільхи, видніє...

Бачу, з того кінця, що навпроти мене, входить в алею щось за постать...

—Ну,—думаю,—якийсь горожанин у село до дівок ночувать ходив. Ще й закурить випрошую...

Так, іду собі, роздумую, коли це щось, як блисне! З очей так і сипонули снопом іскри, мов із пащі бесемерівського конвертора. Мацнувши за інерцією руками, я вхопив чиюсь голову, але вона, крутнувши, вивернулася і розтанула в пільмі...

Та все ж у руках у мене лишилося щось м'яке, ніби як лахміття...

Чую, по обличчю повзе гаряча комаха. Мацнув рукою—мокре, липке... Тут тільки догадався, що мене вдарено і то кров дзюрчить.

Мигнула думка:

—Мерщій тікати доки не ліг, зійшов кров'ю...

Побіг. Ти знаєш—біг, як кінь, як автомобіль, біг аж доти, доки в грудях з'явився вогняний клубок, який настерпно пік, не давав дихати.

Біля кооперативу впав, зомлілий. Очуняв уже лежачи дома на ліжкові.

Переді мною стояв батько й стурбовано питав:

—Що це з тобою? Хто це тебе так? Казав,

не шляйся по ночах, не слухав, от і догрався... Зараз поїдемо до лікарні...

—А кашкет це чий? Ледве розтяв на ньому твої пальці, мов заклакли...

Я глянув на кашкета—так, це був він, синій, ніби студентський, засмальцьований, Зайченків кашкет...

—Ну що ж, його посадили?

—Кого, Мирона? В той же день посадили... Мене одвезли до лікарні,—говорили, буде запалення мозку, але обійшлося щасливо... Тиждень чи щось трохи більше, повалявся, й випустили...

—А в цеху ж як?..

—У цеху я був учора. Токарі тепер обточують по п'ятнадцять осей, сами добровільно здешевили розцінки й викликали на соцзмагання механіків... Знаєш,—пішов я в цех, а там ніби й люди нові поробилися. А токарі, так ті й у вічі не дивляться. Буцім винні переді мною...

—Ну ходім, походимо,—струснувся Олесь і встав з лавки,—пройдемось, бо мені й так остогидло в лікарні лежать та сидіть...

—Да, історія!..—промовив Микола,—Е ні, я ще посиджу, почекаю тут одну людину...

—А, ти мабуть дівчину виглядаєш—засміявся, показуючи білі ясна, Олесь,—ну гаразд, чекай, а я піду розімну кістки... Бувай...

—Всього доброго!..

Олесь пішов, а Микола ще довго захоплено дивився йому вслід, у голові шугали й вилива-

лися у форму газетних гасел ентузіастичні думки:

—Ось вони, непомітні герої виробничого фронту!..

—Адже він, Олесь, сам того не помічаючи, є справжній герой індустріальних буднів...

РОЗДІЛ ДРУГИЙ. — МАРИНКА, ЩО ТРАПИЛОСЬ НА РІЧЦІ.

Маринка прийшла рівно о сьомій. Прийшла весела, свіжа, весняна, — вся в золотавому промінні розтопленого п'ятака — сонця, що вже кінчало свою денну путь.

—Здоров, Колю, — ти мабуть уже розгнівався, що я трохи запізнилась? Та я ж тільки на п'ятнадцять хвилин, і то не з своєї вини. У нашому цеху сьогодні зліт ударників був, а знаєш, на моєму конкерілі вже мабуть п'ять п'ятирічок не міняли колінчастий вал. Гризлася оце, на зльоті, щоб замовили запасний, але адміністрація все обіцяє: .. От і затрималась трохи!.

—Ну не гнівайтесь ж, Микола Калениковичу, — жартівливо благально протягла Маринка, сяючи на хлопця стиглими тернинами чорних очей з блискучими чоловічками — зорями.

—Та ні, я не розсердився, хоч, правда, й було завіщо... Адже ти ніколи не прийдеш рівно тоді, на коли призначиш — завжди спізнишся! А ще годинника маєш, нопу дотримуєшся...

—Я прийшов ще аж о шостій і так нудився. Добре, що зустрів тут знайомого, — знаєш, з вагонного заводу Олесь Данильченко. Він мені такого нарзповідав, що аж вуха в'януть. Позаповзавчора тільки з лікарні вийшов...

—Чого, — на виробництві зашибся?

—Та ні, гірше!.. Рвачі побили! — Але про це розповідати довго, нехай колись. Зараз давай вирішимо, — куди підемо?..

—Я голосую за кіно...

—А що там сьогодні крутять?..

—„П'ятеро дівчат“, чи „п'ятеро наречених“, так якось. Я в цеху чула, що дуже гарна картина.

—Ну, єсть таке діло, — погодився Микола, і, побравшись за руки, молодята рушили до кіна.

* * *

Уже кінчався дитячий сеанс. Над дверима театру, на червоному тлі горіло світляне число „сім“.

— Це вже остання частина, — зауважила Маринка.

— От і добре, не доведеться довго чекати... Ти завжди тут, а я зараз куплю квитки й підемо до фойє...

Дожидажня була вщерть набита людьми. Микола з Маринкою ледве протовпилися в середину приміщення й стали в куточку біля великого люстра.

— Ти ба, а ти, виявляється, нічого парень, — засміялася Маринка, — глянь, який герой он у дзеркалі, — прямо цяця, а не парубок!

— А ти аж тепер тільки роздивилася? — в тон їй відповів Микола.

— Я давно знаю, що я хлопець непоганий. Ти роздивись краще!

— Не хочу, ще закохаюся...

— Ну й що ж, це було б добре... Адже я в тебе давно закоханий, — тихо, але з притиском промовив Микола, а Маринка почервоніла.

— Ну, ну, замньом цю справу... Почав уже знову. Тобі тільки нагадай, то й не одчепишся...

— А все таки він хлопець красивий, — подумала дівчина й ще раз подивилась у люстро.

Поруч неї там стояв стрункий, білявий парубок із правильними рисами обличчя й розкішною хвилястою шевелюрою, дбайливо зачісаною догори.

Блакитні спокійні очі й трохи великі губи доповнювали Миколин портрет.

— А в цеху зустрінеш, засмальцьований брудний, грубий — і не помітиш. Ніби такий, як і всі. А тут, диви, який... ловкий!..

Від цих думок у дівчини щось тепле й нове залоскотало в грудях. Вона непомітно всміхнулась і струснула коротко підстриженою смоляноволосою головою, немов відганяючи настигидлих мух.

Тут тільки помітила на собі якийсь чудний, довгий Миколин погляд:

— Чого вирячився? — запитала несподівано грубо й почервоніла ще більше.

— Так, — тихо відповів парубок, придушено зідхнув і заховав у куточках блакитних очей якусь настирливу думку.

На дверях раптом погасло світляне число. В фойє стало темніше. Під стелею похмуро перекочувалися хмари цигаркового диму й людської пари. Було нестерпуче душно, отже, коли відчинилися, загуркотівши, двері, натовп бурхливо посунув у залю.

Нерівно заляскали стільці, й по хвилі трохи стихло.

Турчав мотор вентилятора, і десь там іззаду стрекотів апарат кіномеханіка, перемотуючи стрічку. Великими білявими літерами горів над рамкою кіноанонс: „Белый всадник“.

Тільки Маринка з Миколою встигли зручно вмотитися на своїх місцях, як миттю погасло світло, голосніше задеренчав апарат, і сеанс почався.

— П'ятеро наречених, — голосним хором прочитала заля, й по хвилі на екрані запалахкотів саморобний з незграбним написом прапор партизанського загону.

Цей прапор нагадав Маринці далеке-далеке минуле. Здавалося, що його, цього минулого, насправді й не було, що тільки сон це тяжкий був, задушливий...

* * *

... Чаплище. Простяглося воно понад Дніпром своїми похилими, з облізлими стінами й

ребристими покрівлями, хатами, — тільки й бовваніє червінню залізний дах на мурованому будинку Миколиного дядька - куркуля, Андрія Махтеювича Чурля.

У чи не найубогішій, мабуть, хатині, пам'ятає себе Маринка. Мати сухорлява висока ще молода жінка з лицем, покряним нуждою й злиднями; ніколи не чула від неї ласкавого слова Маринка.

Росла темною забитою дівчиною, замкненою в собі й похмурою. Тільки там, на річці, почувала вона себе веселою. Бігає, бувало, перевалюючись з боку на бік, мов качечка маленька, мов котиться по жовтавому піску, що його понамітав старий сердитий дід Дніпро...

Батька Маринка не пам'ятає: ще коли зовсім маленькою була, бачила, що в інших дітей є батьки, а в неї немає.

Питала у матері:

— Мамо, а де наш батько? Чому в мене немає батька, а в Оленки є...

— Геть, іди собі! Немає в тебе тата, — темніло матері обличчя.

Тоді, Маринка знала, краще тікай на Дніпро, зараз може влетіти.

А на Дніпрі сусідські діти:

— Ге, он Маринка-байстрючка ходить!.. Еле-ле, байстрючка, байстрючка, байстрю-ю-учка!..

Дівча знову бігло до матері й з плачем розпитувало:

— Мамо, чого хлопці мене байстрючкою

— Чого Оленка не байстрючка, а я байстрючка?

— Та доки ж ти мене мучитимеш? — в розпачі гукала мати, і Маринка з свіжими синцями тікала геть із хати...

А там двадцятий чи дев'ятнадцятий рік, вусятий дядько й повстанський загін... Мати в шинелі й будьонівці з великою зорею, а на рукаві червоний хрест... Пішла, а Маринку у дядька Йосипа залишила.

Більше й не бачила вона матері, тільки, аж у двадцять третьому, зайшов до села той вусятий дядько, що з ним мати до загону пішла, посивілий уже такий, відшукав Маринку й заплакав:

— Немає в тебе матері... Загинула за волю. Поїдемо зі мною до міста, там житимемо...

Шкода було кидати дядька, шкода малого Василя, що з ним няньчилася, але поїхала...

Далі — школа, завод, доменний цех і підйомний елеватор „конкеріль“. Ех, як...

Мигнуло на екрані золоте коло, і в залі з'явилось світло.

Скінчилася частина.

— Ну, як подобається тобі картина?

— Так. Подобається, — вся ще в чаду спогадів відповіла Маринка.

— А чого це ти так близько присунувся? А ну геть мені зараз!.. Одсунься й приймай руки...

Тільки тепер Маринка помітила, що Микола, користуючись темрявою, ввесь час обіймав її за стан, міцно притискуючи до себе.

— Нахаба!.. Щоб більше цього мені не було!
Микола, уривчасто дихаючи, збентежено й
винувато прошепотів над вухом.

— Я ж тебе, Маринко, шалено кохаю - ю...
— Брось!

* * *

Коли вийшли з кіна, годинник показував
десять.

— Ще рано, — сказав Микола, беручи дів-
чину під руку, — куди ж тепер?

— Додому!

— Ти все ще сердишся?.. Ну, прости, я біль-
ше не буду. А додому ще рано... Знаєш, що?
Ходімо на Дніпро, там зараз так гарно!

Він благально дивився на Маринку.

Та вагалася.

— Н-не... Не хочу...

Але все ж згодилася, й вони попрямували
до річки.

* * *

На Дніпрі віяло нічною прохолодою. Вищерб-
леним полтинником котився зоряним небом мі-
сяць, сиплячи мерехтливим сріблом на поверхню
річки.

Десь лунко перегукувалися й плюскотіли ве-
слами рибалки. Мовчки стояла темна, немов
змертвіла, пристань, а обабіч багряні тіні клав
на небо й воду гомінкий велетень - завод.

Молодята сіли в човна, прикутого до берега,
й мовчки милувалися красою ночі, Дніпра і

вогнистої перлини Південсталі — металургійно-
го заводу.

.....
— Сволоч!.. Гад!.. Падлюка!.. Як ти посмів?
Ось на тобі, ось! — злісно просичала Маринка
й замахнулася.

— Л-лясь! — розрізав нічну тишу дзвінкий
ляпас. — Л-лясь! — наздоганяв його другий.

— Л-лясь, л-лясь! — відбивалося луною десь
аж на тому березі річки, але Маринка не чула.
Вона кішкою вискочила з човна й, гірко рида-
ючи, помчала туди, де невиразно бовваніли кон-
тури міських осель.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ. — КАЛЕНИК ЧУРЛЕЙ.

Була нестерпна спека. Сонце стояло високо
й слало на землю своє палюче проміння, немов
намірившись випалити на ній і, зокрема, тут,
на пляжі, все живе.

З старого Каленика піт тік морями. Він не
встигав бігати до річки купатись. Тільки ви-
лізе на берег і ляже на пісок, як миттю обсу-
хає тіло, чуб, труси, й знову стає жарко.

Старий вирішив більше не купатись, — все
одно допомагає не надовго. Ліг голічерева на
пісок — під кущем червоного шелюгу, накрав
обличчя газетою й віддав своє худе тіло на
милість сонця.

А воно пекло нещадно. Здавалося, що над
пляжем хтось перекинув величезного бесеме-

рівського конвертора, й він дмухає вогненними іскрами просто на них, на цих ось напівголих людей, що засмаглими тілами помережили жовтуватий наддніпрянський пісок.

Тіло проймало приємною втомою. Не хотілося рухатись. Ліньки було навіть дригнути ногою, щоб прогнати настирливого гедзя.

Користуючись цим, комаха зручно вместилася на вовнастій Калениковій нозі й глибоко запустила в м'язисту литку жало, смакуючи кров старого автогенника.

Обабіч Чурлеєвого куща розташувався гурт молоді. Бахкали корки пляшок, лунали веселі вигуки хлопців, дівчачий вереск і сміх.

— Сонце, повітря, вода... і горілка!—ліниво ворухнулася іронічна думка в голові старого...— Сполучення приємного з корисним.

Десь із глибини острова подихом вітру донесло веселі звуки хорової пісні:

.....вперед летит!

В коммуне остановка!..

Дру-у-гого нет у нас пути,—

В руках у нас винтовка!..

Веселі Чурлеєві сусіди поволі стихали. Очевидно, горільчані пари під розпеченим сонцем діяли швидко.

Компанія, похитуючись, пішла до річки, скупалася й, повернувшись до свого куща, вилягла покотом на піску. Та хтось із них сп'янілим голосом почав оповідати:

— Ви думаєте, як я попав до вас на завод

аж із Лубень? Думаєте, мені там гірше жилося?—Ні, голубчики, попав я сюди через одну пригоду, яку, коли хочете, розповім і вам...

Каленик повернувся на другий бік, намагаючись не слухати оповідача й заснути. Але рівний, трохи сп'янілий голос настирливо ліз у вуха й вимагав до себе уваги.

Чурлей сплюнув. Витрусив з висохлих трусів пісок і знову ліг голічерева. А з сусіднього куща лунало:

... Як бачите, був молодий, робив на чинбарному заводі та ганявся за дівчатами...

Незабаром оповідач замовк. Мабуть хлопець знову переживав у думках те, про що тільки но розповідав.

По хвилі він голосно засміявся:

— Тьфу, чорти. Вони сплять собі всі, як побиті, а я їм розповідаю...

Пововтузившись трохи та поширудівши папером, хлопець затих.

— Очевидно, теж уместився спати!—подумав Чурлей і підвівся.

Сонце вже починало котитися наниз, але ще пекло не вгаваючи.

Воно тепер стояло якраз над заводом, що ген, по той бік Дніпра, підпирав численними димарями важкі клубки свого диму й легенькі прозорі хмарки.

Димарі нагадували Каленикові великі запалені цигарки. Уявивши собі цей образ, старий посміхнувся:

— Цікаво знати, якого треба мати рота, щоб курити отаку - о цигарку!.. ну хоча б таку, як ото димар третьої домни!

— Тьфу!—і верзеться таке, це мабуть від жару,—сплюнув Чурлей і попрямував до води.

Скупавшись, він повернувся на своє місце й знову ліг. Звідти, де кілька хвилин тому лунав голос оповідача, тепер чулося лише зморене сонне хропіння.

— Мабуть і той, невдаха, вже спить. Ну хай йому присниться синьоокий янгол з хвостиком, а ми теж попробуємо заснути...

Та заснути Чурлей не міг. Так було приємно, щойно обмившись холодною водою, закривши очі, лежать у палючих обіймах сонця, а розбурканий оповіданням парубка мозок повільно снував думки-спогоди про далеке дитинство і молодість, малюючи яскраві й чіткі картини минулого.

Ось, бачить Чурлей, іде верхи на довгому породистому кабанові маленький хлопчик з рудим аж червонуватим волоссям на голові й з обличчям, нещадно помережаним жовтавим ластовинням.

Кабан, смачно хрюкаючи й поволі крутячи задом, тихо йде понад лісом, іноді копирсаючи довгим носом колючки з такими гострими сріблястими шпичками.

Хлопець задоволено тре рукавом кирпатого носика, а далі, згадавши, як учора гальопом по селу мчали драгуни, хоче зробити так і собі,

Маленькі засмаглі ноженята починають дрібно штовхати кабанові боки. Руки смикають його за щетину, і кабан, занепокоєно хрюкаючи, все прискорює свої свинячі кроки.

Нарешті він починає бігти ристю, а далі переходить в гальоп. Тоді кабанова спина, що на ній сидить хлопчик, починає соватися й перекидатися знизу вгору і навпаки.

Зраділий хлопчик випрямляється, береться в боки, мов справжній драгун і...—з плачем летить у колючки. Згодом плач переходить у дикий вереск, який чують ген—у тій новій великій хаті. Відти вибігає старший брат Андрій і рятує Каленика з колючок.

Андрій... Цікаво, як живе він тепер, цей, колись злий уграстий хлопець Андрюшка, а пізніше широкобородий заможний чаплянський хазяїн—Андрій Махтейович Чурлей.

Давненько вже старий Каленик не чув нічого про нього,—мабуть з півроку минуло відтоді, як отримав останнього листа. Наприязнь, що була між братами змалку, ніби збереглася й на старість, — рідко коли листуються вони, хіба перед великими святами, та й то більше обмінюються традиційними поклонами „від білого неба до сирої землі“.

— Чи не ліквідували часом Андрія, адже їхня округа оголошена за округу суцільної колективізації. Мабуть, на Мурмані ліс рубає, старий,—подумав Каленик, і щось, схоже на жаль до брата, заворушилося десь під грудьми.

— Адже це через Андрія він, Каленик, тепер найкращий автогенник на цілому заводі. Та де на заводі, по всій окрузі його знають за найдосвідченішого майстра. А не було б того прикрого випадку, не був би Каленик тим, чим він зараз є, не отримував би якихось трьохсот карбованців з гаком на місяць... Буть би йому Чаплянським глитаєм, як і Андрій, як і батько, як і дід, і прадід їхній були...

Та через той випадок, став Каленик спочатку учнем у далекого родича Веремія Химича, що працював на цьому ж таки заводі автогенником, а потім, засвоївши добре науку, й сам його замінив.

Ось уже понад двадцять років працює Каленик автогенником на заводі, вивчив це ремесло краще ніж жінку своєю і став найліпшим, найдосвідченішим зварником на всю округу.

Де найтяжча, найнебезпечніша, найвідповідальніша робота, туди й кличуть старого Чурлея.

— О, цей як зварить що, так уже триматиметься краще ніж нове, — говорять про нього майстри та інженери.

Пишається своєю досвідченістю й кваліфікацією Чурлей, пишається й користується з неї, як тільки може. Через це й з Миколою посварився. Ох, цей йому Микола. Рідний син не зрозумів, рідний син на батька руку звів. І за що ж, за що? За те, що для нього ж старався, для нього ж намагався заробити якнайбільше грошей.

А все через комсомол, все через нього проклятого! Доки не був у ньому Микола, слухався батька, вчився робити, став теж добрим автогенником і не ліз не в свою справу.

— Твоє діло, що батько там щось зайве заробити для тебе ж, сукиного сина, хоче!..

Чурлей аж почервонів. Його жаб'ячі зеленкуваті очі іскрилися злістю, а жовтаве ластовиння, особливо на кирпатовому носі, виділялося на червоному тлі ще виразніше, ще рельєфніше.

... Так ні, — вступив у комсомолі почав витребенькувати: ... „на що береш зайве, навіщо займаєшся рвацтвом, я тобі не син, коли не кинеш своєї звички... — Та, сводоч ти чортова, яке твоє діло! — ледве не крикнув Чурлей, а думки котилися далі:

— Іч, — наплював на батька й пішов жить у будинок холостяків, щеня чортове. Думає, просить буду, голопуцьок недороблений... Не діждеш ти, щоб мое... та мене вчило, нехристів сину...

Каленик розлютувався. Зі злости схопив гаету, що нею було прикрите від сонця лице, пошматував її на дрібненькі клапти й, закинувши геть, підвівся.

— Тьфу, аж ссь де ви, Каленику Махтейовичу... А я вас тут скільки шукаю. Добре, що відкрили лице, а то всі тут голі, хіба впи знаєш... Драстуйте вам!

Це підходячи гукав розчервонілий, захеканий десятник доменного цеху Яким Губа.

— Зодягайтеся скоріше, Каленику Махтейовичу,—підемо. Я вже і вдома у вас був. Сам начальник послав. На третій домні нещастя... Хутчіше, а то он уже мотор рушає...

Чурлей, не розпитуючи, миттю натяг на себе штани, сорочку, схопив у руки очкура, черевики й підтюпцем побіг до човна, що на ньому весело вже джеркотів мотор.

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ. — ЕКРАНІЗОВАНИЙ

Маринка хутко йде вулицею.

Поспішає.

Лице бліде, болізно скривлене. Мало не плаче від образи дівчина.

Котиться на захід вищерблений полтинник—місяць. Усипане небо електричним просом—зорями.

Звертає за ріг вулиці Маринка. Минає парк металістів. Ось уже кінотеатр...

Котяться з великих чорних очей дівчини дрібні льодопрозорі сльозинки.

Світить вищерблений полтинник—місяць.

Дивиться Маринка на кінотеатр.

Мигтять перед нею Миколина постать, річка, човен, і знову блакитні, але вже не спокійні, а якісь чудні, сизуваті Миколині очі.

Гірко самими губами шепоче Маринка:

— Як він посмів...? А я ж гадала...

Кімната. Манісінська квадратові кімната. Єдине вікно, наполовину завішене „Правдою“.

Біля вікна стіл. На ньому книжки пірамід-

ками складені. Підперла книжки, а може книжки її фотокартка.

На стіні Ленін поривчасно вказує пальцем кудись. Під плякатом напис: „привид бродить по Європі, привид комунізму“.

Нижче пляката ліжко. Охайне незаймане дівоче ліжко.

Проти столу двері. Невеличкі такі, як і вся кімната, фіранчасті...

Виблискує місячним сяйвом, що лине з вікна поверх „Правди“, мідяна ручка на дверях.

Під дверима невеличка щілинка. Близько неї на долівці кімнати коверт. Сірий саморобний, з незграбним написом, житняком заклеєний коверт.

Котиться зоряним небом полтинник—місяць.

Горить мільйонами електросвічок, верещить сиренами, дзвонить бияками, кривавить небо бесемерами гомінкиї велетень - завод.

Ніч.

Поспішає Маринка нервова.

Кімната. Маленька квадратові кімната. Вікно, „Правда“, стіл, книжки, портрет.

Двері. Коверт під дверима.

Сипле сріблом крізь вікно місяць.

Відчиняються двері. Увіходить Маринка. Запалює світло. Зморено сідає на ліжко, підпирає голову руками, думає... Десь із грудей виривається майже крик:

— Микола, й хотів згвалтувати!.. Що ж це таке?

Очі. Чорні, з блискучими чоловічками - зорями, розгнівані очі.

Рішуче струснула чуприною. Кинула:

— Гаразд!..

Двері. Коверт.

Очі.

Коверт.

Швидко схопилась із ліжка, підняла коверт, дивиться.

Незграбною рукою виведено стару адресу Маринчину. Засох на папері житняк, чорніють численні кружальця гоштових печаток. На одній із них:

— Чаплище.

Попливли перед очима знайомі кадри. Село... Дніпро... Пісок... Мати... Дядько Йосип з кострубатими вусами, білоголовий Василько...

Рвучко розірвала коверста, сіла до столу.

Очі. Чорні очі смокчуть чорне мереживо літер.

„Доброго здоров'я, Маринко! Як ти там проживаєш, що від тебе ні слуху, ні духу? Чи ти соцзмагання з нами запровадила, а коли це так, то ми порушуємо його і пишемо тобі цього листа і коли одержиш цього листа, так просимо пиши без затримки, одвічай, як ти живеш і що поробляєш, бо ми абсолютно нічого не робимо, гуляємо на сто відсотків і ждемо доки зазеленіє поле та виїдемо колективом сіяти та орати.

Ти мабуть знаєш, що нашу округу оголосили за округу суцільної колективізації. Так що те-

пер уже не Чаплище, а дві великі артілі: „Новий шлях“ та „Більшовик“.

Усуспільнюють реманент, живий і мертвий, коні, корови, плуги та борони, а також і увесь посівматеріал. Так що у нашому Чаплищі на-стояща культурна революція, біднота й середняцтво колективізується, а куркульня чинить опір. Але, пам'ятаючи гасло „знищити куркуля як класу“, то Чаплянський актив вивіз свого куркулика Андрія Махтейовича Чурлея у К-м'янку, а відти десь аж на Соловки.

А Чурлей передав телефоном, щоб викопали гроші у нього під соломою і коли викопали, ходила комісія та перелічила, то нащитала аж 635 полгінників срібних, а чотири карб. золоті. І він пороздавав своє хатне збіжжя, то й те позбирали і одвезли все й гроші у рай-виконком.

І оце новості чаплянські усі. Ще тут скажену агітацію проти колективізації веде піп та дяк Штага і ще нескільки апостолів, так їх забрало гепеу, посиділи дві неділі та й випустили.

Тепер, Маринко, ми просимо тебе, щоб ти передала нам, як у тебе є, книжок, щоб читати, бо ти з аєш, як погано нічого не робить. Тепер батько і всі просимо, щоб приїздила у гості, як тільки рушить пароплав.

Зос аємося живі й здорові всі, чого й тобі бажаємо, і ждемо з нетерпінням твого, хоч маленького листика, чи ти хоч там жива чи тебе немає уже на заводі. Пиши. Пиши. З пошаною

твої родичі. Василь Мокриненко, 2-го березня 30 року.

Дочитала. Перед очима знову білоголовий Василько, кострубаті дядькові вуса, мати, Чаплище, місто, Микола...

— Ох, Микола...

Кинула листа, зачепила фотокартку, звалила. Підняла, глянула.

На картці — жінка з рішучим обличчям, у будьонівці з великою зорею, в шинелі.

— Мамо...

Роздягається Маринка.

Очі. Ніжні, задумливі Маринчині очі.

Роздягається.

На годиннику, що на стіні, дванадцять.

Скинула блюзку, спідницю, в одній сорочці залишилась. Випинаються з-під неї цупкі маленькі шлемики - груди.

Взяла зі столу листа. Ще раз перечитала. Здивувалася:

— Чому це в Чаплищі ще тільки до сівби готуються?.. Адже вже липень...

Глянула ще раз на лист, на коверт, догадалася

— Дивись ти, три місяці блукав, а таки потрапив. Даром, що на стару адресу написаний...

Підвелася на ліжку. Вимкнула світло. Лягла.

Кімната. Тиша. Ніч. Сипле мерехтливим сріблом крізь вікно поверх „Правди“ вищерблений полтинник - місяць.

Ніч. Мільйонами електросвічок виблискує гомінкий велетень-завод.

На небі мариво. Червоне мариво від полум'я бесемера.

Бовваніють контури третьої домни.

Підпирають гомінку домну мовчазні жолуді-ковпери.

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ.—ТРОХИ НУДНИЙ, АЛЕ КОНЧЕ ПОТРІБНИЙ.

Жарко. Парить. Пече. Масне, сперте повітря повільно лиже бляшані стіни. Здається, коли б плюнув хто на стіни ці, то засичала б, запузирилася слина, мов на розжареній сковороді.

Розмірено цокає, мережачи тінями маховика блискучі мідяні трубочки, машина елеватора. Раз за разом, вириваючись із заводського галасу, пронизливо дзеленчить дзвінок, сповіщаючи Маринці про те, що каталі подали вагонети, що треба піднімати кліть, набивати ненажерливу пашу домни шихтою.

Маринка, спритно орудуючи підоймами, розповідає екскурсантам. Ті, чоловік тринадцятеро розчервонілих від спеки агропрофшкольців, щільно обступили елеватора й пильно слухають те, що говорить дівчина, іноді позираючи крізь вікно на домну, що про неї точиться розмова.

Спершу Маринка не хотіла була розповідати відмовлялася:

— Сама в домні розбираюся, як хтось в апельсинах...

Але з екскурсантами прийшов рудопатлатий каталь, секретар осередку Левко Онищенко.

Голосом, що не припускав жадних заперечень, він одказав:

— А ти, Маринко, брось!.. Я ж добре знак, що ти кумекаеш у будові печі чи не краще за якого інженера... Розкажи хлопцям, нікому ж зараз крім тебе, всі інженери в розході...

На цьому Левко розпрощався з екскурсантами і вийшов геть із приміщення елеватора, а Маринка почала розповідати, пригадуючи лекції, що їх нещодавно слухала на профтехкурсах.

— У доменній печі, як відомо, топлять із залізної руди чавун. Сама домна являє собою пузатий такий циліндер. Верхня частина домни обклепана залізом і зветься шахтою, середня зветься заплечиками, а нижча горном. От, ко и ви підете вниз, там сами його побачите...

Зсередини піч викладено товстим шаром вогнетривкої цегли. У верхній частині горна є дірка для вдмухання до печі повітря. У дірки вставляють від 6 до 12 чавунних коробок, що їх звать вдувалами. Щоб запобігти прогорянню вдувал, їх роблять подвійними, і між ними циркулює холодна вода. Нижче вдувал—там побачите—у горні є дірки, замазані глиною, одна, щоб випускати чавун, а друга, щоб випускати жужель...

Ну, оце така, приблизно, будова печі.

— Звісно,—почервоніла Маринка, помітивши, що увага екскурсантів зменшується,—мені тяжко розповідати вам так, щоб ви все зрозуміли,

Це треба було б повести та показати вам прямо коло самої печі... Але я не можу, бачите—працюю...

— Нічого, нічого,—загукали профшкольці,—ми слухаємо. Розкажіть далі, а ми вже сами якось оглянемо все...

Намагаючись говорити якнайзрозуміліше, дівчина вела далі.

— Моя робота полягає в тому, щоб подавати в домну паливо, залізну руду й каміння. Оця ось машина зветься колошниковим підймальником, або елеватором. Він, коли я отако повертаю підоймою, рухає цього ось маховика, а маховик піднімає кліть із вагонетами, що їх каталі вантажать рудою, чи там іншим чим. Підймальник подає все це через так звані колошники до печі. Завантажують піч у міру того, як вигоряє вугіль і руда, так, щоб верхня частина печі, на височинь близько трьох метрів, була вільною...

Горить у нижчій частині печі, в горні та заплечиках. Для того, щоб у печі добре горіло, треба туди через вдувала вдмухувати гаряче повітря.

У горі температура становить близько 1700 градусів, ви собі уявляєте, яка це жара? Коли б у таку температуру потрапила людина, то не встигли б ви озирнутися, як з неї не залишилося б навіть кісток...

Гарячі гази піднімаються вгору, віддають тепло менш нагрітим матеріялам, що зветься ших-

тою, й виходять із доменної печі під колошником.

Коли згоряє вугілля, то утворюється оксид вуглецю і почасти вуглекислота. Оксид заліза, що є в залізній руді, з оксидом вуглецю спричиняють хемічну реакцію, наслідком чого виділяються металеве залізо та вуглекислота...

Вуглекислота підноситься вгору і знову, зустрічаючи розпалений вугілля, утворює оксид вуглецю. Це триває аж доти, доки є відповідна температура.

При дальшому рухові вгору усе ще гарячих газів, із матеріалів шихти виділяється вода, руйнується руда й відбуваються часткові хемічні процеси, які сприяють швидкому утворенню металевого заліза. Це залізо при високій температурі поглинає вуглець і перетворюється на чавун, який...

Раптом щось дзвінко луснуло в машині елеватора. Маринка занепокоєно, хутко повернула підйоми й зупинила машину, на півслові обірвавши розповідь. За тим вона нахилилася і, заглянувши в середину машини, побіліла.

— Я ж говорила... Луснув колінчастий вал— ледве чути одними лише посинілими губами прошепотіла вона й раптом, щось згадавши, розштовхнула стурбованих екскурсантів, і мов корок із пляшки бурхливого пива, вискочила з приміщення елеватора,

РОЗДІЛ ШОСТИЙ. — ІНСЦЕНІЗОВАНИЙ, НАЙКОРОТШИЙ, ЗАТЕ КІНЕЦЬ ЙОМУ БУДЕ В ОСТАННЬОМУ РОЗДІЛІ

Приміщення червоного кутка третьої доменної печі вщерть сповнене робітниками. Усі вони вдягнені однаково, у робочий одяг: широкі штани з товстого брезенту й такі ж сорочки та капелюхи, мов у вантажників на пристанях великого міста. Одяг густо припав рижуватою рудою та заводським пилом. Замурзані й занепокоєні обличчя робітників. Вони щойно спинили піч через аварію на елеваторі. Тільки й розмови тепер, що про аварію цю. Робітники стоять і сидять гуртками, розмовляють, курять.

Робітник Джима. Оце так обігнали Баннівців. Так старалися, що називається, по-ударному працювали, і на тобі... Тьфу, бодай тобі біс!.. І де вона на нашу голову й узялася, ця проклята аварія? Це ж...

Робітник Рисин. Да, обженуть нас тепер другопечники, як пить дати обженуть! Не виконаємо ми ревдоговору, що й казати. А чи ж далеко було вже!

Джима. Адже вчора ми дали за зміну аж 142 подачі. Це ж рекорд, диво нечуване! Такого ще ніколи не було не тільки на нашій печі, а й на всьому заводі... Та де там на заводі, — по всій Південсталі не знайдеш такої виробки...

Робітник Свириденко. А по-моєму так, хіба ми винні за те, що саме на нашій печі аварія трапилася? Невинні! Отже, треба, щоб ревноговором цю аварію врахували.

Рисин. На мою думку теж так виходить. Треба, щоб аварія у соцзмагання не входила. А коли б у Баннівців елеватор зломився, тоді що? Не винні ж ми, що аварія...

Комсомолець (підходить від другого гурту). А хто винен, по-вашому, як не ми самі? Ми винні, да, ми... Адже скільки Маринка на виробнарадах та на зльотах галасувала, щоб змінили вала? Не послухали, ще витримає, казали. От і витримав...

Свириденко. А хіба запасного вала немає?

Комсомолець. У тім то й річ, що немає. Коли б був запасний вал то, щитай, за вісім годин і працювати б почали, а тепер...

Джима. А тепер доведеться днів зо три стояти, доки зварять вал! Та ще ж чи зварять... Тисячі тонн металю недовиробимо, от тобі й соцзмагання. А ще говорили, — випередимо другу піч, на сто двадцять відсотків виробпрограму виконаємо!.. Тепер виконаємо, держи обидві жмені...

Голос із гурту. А на інших печах часом немає запасного вала? Позичить би...

Комсомолець. Тю на нього. Де ти ростеш? Не знаєш, що на інших печах електричні підіймальники?

Джима. Чи ж послали по автогенника? Комсомолець. Та послали. Сам начальник цеху по Чурлея послав. Він сьогодні вихідний...

Джима. По Чурлея?..

Свириденко. О, Чурлей добрий автогенник! Той як зварить що, то й зубами не одгризеш! І добре і швидко...

Комсомолець. Начальник казав, що вала тільки Чурлей зварити й зуміє. Приходив уже автогенник із механічного, так покрутився, покрутився та й пішов.

— Нічого не вийде, — каже.

Рисин. Ну, Чурлей, той зварить! Той і чорта склеїть, не те що залізо...

Джима (задумано). Так то воно так, але...

Комсомолець. Чурлей робітник свій, у доску свій!.. Ви пам'ятаєте, як він хрести зрізав, коли церкви зачиняли? Адже всі автогенники відмовилися, зима була, мороз, аж у носі рипіло. А тут ще баби з камінням...

Джима. А ти знаєш, скільки Чурлей за хрести здер?

Комсомолець. Ні, не знаю... А скільки?

Джима. Ото то й є, що не знаєш. П'ятсот, он стільки!..

Робітники (з жахом) П'ятсот?

— Карбованців п'ятсот?

— Та що ти говориш?

— Ну, брось, не повірю, щоб...

Джима. Да, п'ятсот! А за зварку валу у рейкотрямовому — двісті.

Робітники. Двісті?..

Джим а. Двісті ж, двісті!.. А ви думали? Ось, побачите, коли він і тепер не хапне...

Комсомолец. Ну що бо ви, дядьку Тарасе! Стане він на такому нещасті наживатися. Та це ж був би злочин, одверта контрреволюція...

Джим а. Ну гаразд! Ось побачити самі. Ти ще молодий, мало чув, а ще менше бачив...

Входять Чурлей, Губа, начальник цеху та майстер. За ними тихо йде Маринка. Робітники з надією дивляться на Чурлея, ласкаво до нього посміхаються. Він весело виблискує зеленкуватими очима.

Чурлей. Здрастуйте вам!

Робітники. Здоров!..

— Лікувати прийшов нас?

— На тебе тільки й надія!..

— Хутчіш справляй, працювати будемо!..

— Не дай Баннівцям обігнати нас!..

Губа (ляскає Чурлея по плечі). Аж на пляжі знайшов. Лежить, мов бариня, пляжиться...

Чурлей. Що ж, у мене сьогодні день відпочинку!.. Мій день, так би мовити...

Начцеху. Ну, ходімо до контори, договоримося...

Чурлей. Ходім—ходім, договоримося...

Ідуть до конторки майстра, що двері до неї просто з червоного кутка, Чурлей, начальник цеху і майстер. За ними попрямувала, мов прибіта, й Маринка. Робітники гуртуються нав-

коло Джими. Той починає розповідати те, що ми подамо в останньому розділі. Всі уважно слухають. По хвилі раptom відчиняються двері з конторки майстра, і звідти вискакує розчервоніла Маринка.

Робітники. — Ну, що там?

— Чого це ти так?

— Випхали, чи що?

— Договорилися?

— Ну, кажи, чого мовчиш?

Маринка (на ходу). Ніколи, дуже ніколи зараз... Хай потім! (хутко виходить).

РОЗДІЛ СЬОМИЙ.—ОСТАННІЙ. ХТО ЗВАРИТЬ ВАЛА? СТРАЙКАРСЬКИЙ, ПРАПОР. „НА БЮРІ ДОГОВОРИМОСЯ“.

Розмова телефоном

Маринка рвучко зняла телефонну трубку й приклала до вуха.

— Центральна?.. Дайте механічний цех!.. Механічний? Покличте до телефона автогенника Чурлея... Да-да, молодшого!.. Миколу! Це з контори доменного... Терміново... з приводу аварії. Так, я чекаю!

— Це товариш Чурлей?.. Да! Маринка... Власне, не Маринка, а товариш Мокриненко! Так, так, товариш Мокриненко!.. Що?.. Про це завтра на бюрі колективу договоримося!.. Да! Ну, знаєш, зараз теревені правити ніколи, у нас аварія... Так, вломився колінча-

стий вал... Що? Да, я говорила. Але річ не в тому... Кликали! З вашого таки цеху один приходив. Говорить, що зварити він не вміє.. Один лише старий Чурлей, мовляв, тільки й зуміє...

— Кликали! Так він і зараз ще у нас, але.. Говорить, що зварить лише тоді, коли заплащать тисячу... Так, так, тисячу карбованців... Обіцяє, що за два дні домна працюватиме...

— Так ти звариш?.. Ну... От добре, що я згадала про тебе... Знаєш, опісля вчорашнього я в іншому випадкові до тебе ніколи в житті не звернулася б, але тут... ціла домна не працює, ти розумієш, ціла домна... Говориш—розумієш? І звариш?.. Я так і знала. Ти... Мик.. товаришу Чурлею, ще не пропаща людина! А батько в тебе наволоч, яких мало... Що? Згоден?.. Ще б пак...

— Про вчорашнє?.. Забуть?.. Ні-ні... Завтра на бюрі колективу. Так! Ну, йди хутчіше. Я скажу, щоб ставили апарат... Вал? Уже знімають... Мабуть зняли вже. Чекаю...

Кинула трубку. Жалібно задзижчала мембрана. Маринка на мить замислилась, схилившись на стіл, а далі, війнувши за звичкою чуприною, швидко покрокувала з контори.

ПРО ЩО ПОЧАВ У ШОСТОМУ РОЗДІЛІ РОЗПОВІДАТИ ДОМЕНЕЦЬ ДЖИМА

... Високо над містом, аж на високому шпилеві висщенної труби третьої доменної печі,

другий день майорить, з вітром грається червоний прапор, що його вивісили страйкарі-робітники.

У цьому році на заводі це вже другий страйк. Перший був по весні, два місяці тому, коли власник заводу—Бельгійське товариство—зменшило зарплатню каталям.

Тоді, так само, як і тепер, палахкотів над заводом червоний прапор, у спинених цехах мітингували робітники, і юрбами гарцювали по місту верхівці-жандарі.

Та перший страйк тривав недовго. Рябий довготелесий жандар Губський на очах у тисячного натовпу робітників поліз на трубу, зняв прапора, й оскаженілі жандарі тут же його розірвали, розтоптали чобітьми, а робітників розігнали гарапниками.

Товариство зарплатню каталям таки не зменшило, і страйкарі зранку стали до роботи.

Незабаром, одного погожого весняного ранку, коли в повітрі виспівували славу весні перші жайворонки, ген там, за різницями, знайшли мертвого жандаря Губського з простреленим черепом. До жандарського крисатого форменого кашкета, що валявся поруч, поверх білої бляхи хтось наліпив квіточок із незграбно написаними літерами: „за прапор“.

Минуло з того часу два місяці, й товариство знову зменшило зарплатню робітникам, але вже не тільки каталям, а й глухарям-котловикам, які негайно ж припинили роботу.

За ними стали механіки, далі електрики, вальцівники, а надвечір страйк охопив уже всі тридцять один цех заводу...

На ранок, коли прокинулось заспане місто, над заводом кривавив повітря червоний прапор.

Та на цей раз його прив'язав хтось невдало, очевидно наспіх, бо опівдні прапор повісив униз вістрям і безсило гойдався на трубі.

Але хоч і невдало вивісили страйкарі прапора, та не дає він спокою старому безносому приставу.

Ось уже останнього жандаря викликає він до свого кабінету, обіцянками й погрозами примушує полізти на трубу зняти прапора, та ба! немає охочих.

Добре ще пам'ятають усі сумну долю Губського, ніщо не примусило їх пристати на пропозицію пристава...

Та вечір приніс несподівано радісну звістку пристава. До нього крадькома прийшов якийсь робітник і заявив, що він за сто карбованців згоден полізти на трубу за прапором...

Про це ще звечора прочули робітники. В надтруджених головах муляла думка:

— Хто? Хто він такий, цей запроданець жандарський... Невже робітник? Ні, цього не може бути...

Але ранок довів своє.

Робітники, всі як один, зібралися в доменному цеху й сиділи під ковперами на старих апаратах та зводах, очікуючи на жандарів,

Чекати довго не довелося. Невдовзі вони прийшли великою юрбою на чолі з приставом, а серед формених мундирів, хтось похнюпившись тюпав у цивільному.

Тисячі очей впилися в цю незграбну постать. Раптом робітники впізнали:

— Чурлей?..

— Чурлей!..

— Ех ти ж сволоч чортова!

— Як він посмів?

— За скільки ж ти продався, Юдо?

— За сотню!..

— Зрадник, сука, гад!..

— Ф'ю-ю-ю! Сс-с-с-с!...— затюкали, засвістли робітники і принішкли. Чурлей таки справді ліз на трубу, швидко хапаючись за залізне пруття.

Жандарі весело посміхалися й глузливо позирали на юрбу. Деякі кепкували вголос:

— Ех ви, революціонери!.. Самі прапора повісили, сами й здимаєте...

Робітники безсило скреготіли зубами.

Тим часом Чурлей поліз до прапора. Ось він уже відв'язав його й поволі спускається по трубі все нижче, нижче й нижче... Раптом розітнувся постріл. По хвилі вибухнув другий...

У перших рядах натовпу безсило осів на землю скривавлений молодий шишельник Плондовський. Близько нього лежав маленький бравнінг, що з його цівки тоненьким струмочком ішов дим...

Такий же струмочок курів із нагана безносого пристава, що зловісно-винувато посміхався обабіч.

Враз Плондовський заворушився, піднявся на руках і, глянувши на трубу, що по ній злякано повз Чурлей, з мукою в голосі простогнав...

— Не поцілив, далек-ко!..

І припавши до землі, забився в предсмертних корчах...

БАТЬКО Й СИН

Каленик свердлив сина ненавидними очами. Під груди тиснула, не давала дихати невимовна злість. Такого гострого бажання розчавити, вдарити когонебудь Каленик ще не відчував. Хіба тоді, ще малим, коли за вкраденого бублика так ударив Андрія шворенем по голові, що той, умившись червоною юшкою, бездиханно впав на землю... Через це й у місто до дядька Веремія від батька довелося тікати...

— А тепер цей... син називається!..

Каленик рвучко схопив з долівки французького ключа, випрямився, й... ключ безсило дзенькнув об бляшану долівку.

А Микола, якимось незвичайно поводячи блакитними очима, спокійно показував на двері:

— Зараз же геть звідси! Чуєш?..

Чурлей, мов прибитий пес, почвалав у двері, а Микола, надівши сині окуляри, звернувся до Маринки:

— Ну, зараз уже почнемо варити... Дівчина ласкаво глянула на парубка й одвернулася.

— Мар... Маринко!.. Прости! Ти ще й досі сердишся?

— Завтра на бюрі... договоримося..

Микола зідхнув і схилився над апаратом. Запалив ацетилен. Запалахкотів синюватим вогником автоген, лікуючи сталевого м'яся домни.

У повітрі запахло часником.

* * *

Підпирає численними димарями важкі клубки власного диму й легенькі прозорі хмарки мопутній велетень— завод. Вишикувалися в ряд понад Дніпром гомінкі домни, облямовані мовчазними ковперами. Щось за смужки біліють тепер на ковперах третьої доменної печі. То метровими білими літерами доменці вигукують.

— Каленик Чурлей зрадник! Він спекулює на заводських труднощах! Геть рвача із заводу!..

Геть!

Червень - липень 1930 р.

ЛЮДИНА, ЩО ВТЕКЛА З ДОНБАСУ

У цій накуреній кімнаті сиділо четверо.

Завідувач сектора соцперебудови села міської газети, Біня Ванвер, маленький хлопчисько, верткий, як регулятор на двигуні, сидів за великим столом і, як завжди, потопав у великому кріслі, марно намагався дістати ногами долівку.

Маленький зріст був вузьке місце Біні Ванвера, і мабуть через те в куточках його яснокарих очей ховалася ніяковість, а блискучі чоловічки сторожко бігали. Проте, Ванверова енергія була прямою протилежністю зростові.

Над самим вухом завідувача гукав у телефон секретар сектора Хтанась Сладун, високий худорлявий парубок уже не першої молодости, з темним довгастим лицем, приймаючи від приміських сіл телефонограми й звідомлення про перебіг осінньої сівби.

Третій у кімнаті був — я — редактор літературно-художнього журналу, що носить трохи ліричну назву одної з небесних планет.

Мій стіл стоїть аж коло вхідних дверей, поодаль від столів сільськогосподарського сектора. Стоїть він увесь сповнений поваги до власної повноти усіх шухляд віршами й іншою літера-

турно-художньою стравою, на краю кімнати через те, що далі його не пустили.

Коли витягли його з окремої затишної кімнати, щоб поставити туди стіл із нового дубового дерева для заступника редактора газети, він кілька днів стояв у коридорі, міцно прихиснутий до стіни, бо я, його єдиний господар, був у відпустці.

І тільки тоді, коли я повернувся з „мандівки навколо світу за полтинник“, мій старий стіл, свідок сімох років видання журналу з такою небесною назвою, потрапив у прийоми до найзаниданішого в нашій газеті сектора — сектора соцперебудови села.

Проте, завсектора Біня Ванвер не зрозумів цієї чести, що ми з столом його кімнати робимо, й заявив категорично й одверто, хоч і тонким голосом:

— На пару днів розташуйтеся, он там, коло дверей... Що з вами робити! Але тільки на пару днів. Не більше! Я не хочу, щоб і в мене ваші поети галоші вкрали..

Так і залишились ми в ролі тимчасових непрошених гостей у секторі, проте, тільки цьому ми зобов'язані оповіданням. Та про це годі. Четвертий же присутній у кімнаті, горнявий присадкувато-дебелий парубчак, сидів коло стола завсектора й щось розповідав Біні Ванверу, часто згадуючи колгосп, сельбуд, трудоводні й інші терміни нового села.

Оце і є головний герой нашого оповідання,

Що почнеться по-справжньому тільки тоді, коли в кімнату увійде п'ята людина, редакційний фотограф Мура Шерман.

Інший письменник на цьому місці, доки прийде Мурка, обов'язково почав би описувати наші розмови одного з одним, хоч ми здебільша мовчали, змалював би нашу кімнату, повну „дукатного“ диму, та стіни її, й так добре замальовані відбитками непросохлого атраменту на виправлених Сладуном сількорівських дописах, нестеменно згадав би оригінальний монтаж над головою Біні Ванвера, де наліплено фотографію старця з торбою і написом: „Сектор соцперебудови старцям не подає“, а трохи нижче: „Курить тільки свої цигарки“, помітив би й лушпиння та кісточки від свіжозарізаного кавуна на вікні, — проте ми цього не робимо й починаємо прямо з того моменту, коли в кімнату увиходить Шерман.

Мурка, як завжди, не увійшов, а влетів у кімнату, матляючи полами шкіряного пальта. Через плече у нього, теж, як завжди, виснув і бовтався фотоапарат, а в руках Мурка тримав паки готових фотосвітлин, що їх приніс здавати в сектор соцперебудови села.

— Здрастуйте! — кинув Мурка присутнім, скоро переступив поріг, і за звичкою з усього кепкувати, загіготав:

— Ги-ги-ги! Ну як у вас тут? Як впливає на сільське господарство присутність у секторі літератури й мистецтва?

— Та ще галаш не покрали, — жартівливо посміхаючись, відповів тоненьким голосом Ванвер, — але ми йому оголосили бльокаду. Як тільки дзвонят у журнал, говоримо — дзвонить 1 — 03. А ти ж знаєш, що це номер загального відділу!..

— Ха-ха-ха! — залився Шерман і раптом, помітивши чорнявого парубчачка, вигукнув:

— А! здоров! Здоров, як тебе!.. — простяг він руку селякові.

Той нерішуче повів чорними цяточками очей і розгублено блиснув широкими білими зубами з щербинкою посередині. Але руку подав.

— Здор-ов!!.. А звідки ти мене знаєш?

— Ти що, — забув уже? А я не забув. Згадай, як я тебе для листівки фотографував! Тоді, як ти утік з Донбасу. Пам'ятаєш? Я вже кого раз фотографував, того ніколи не забуду.

Чорнявий хлопчак згадав:

— Ага - а! Пам'ятаю, пам'ятаю. Як же, ще він хотів мене облурити.

— Понімаєш? — звернувся він до Ванвера. — Понімаєш, приходять вони вдвох, оцей і ще один, мордатий такий парень...

— Сашка Ковальчук, — підказав Мурка.

— Може й він. Так приходять вони до мене й питають: — Ти, говорять, керівник чи член драмгуртка? Давай ми тебе зфотографуємо. А я одразу й догадався, що це ж мабуть за Донбас. Але став і знявся... А за тиждень у село прийшли листівки з моїм портретом і

написом: „дезертир із Донбасу Федір Шмалько“.

Я запитав з свого кутка:

— Ну й добре ти вийшов на карточці?

— А добре. Харашо! Там такий герой, що хоч куди.

— Ти мабуть усі листівки забрав?

— Та не. Тільки вісім. Залишив на пам'ять портрета.

— А як же підпис?

— А я пообрізував та й усе!

— Так, кажеш, портрет хороший?— не відставав заохочений Мурка. Але Ванвер його перебив.

— Кинь задаваться! Показуй, що ти там приніс.

Шмалько пересів до Сладунового столу. Секретар сектора довго був із виїзною редакцією в тому селі, де жив Шмалько й добре з ним познайомився. Через те, той, як тільки бував у місті, завжди одвідував газету й просив дати завдання.

Та секретар сектора завжди відмовляв.

Ось і зараз Шмалько допитується у Сладуна, про що б йому написати до газети.

Секретар понуро чеше потилицю. Не знає, яку б його відмову вигадати. Раптом пояснив:

— Знаєш, що, — звернувся до Шмалька, — ти напиши щось художествене таке, до журналу...

— До журналу?— здивувався парубчак, — до журналу?

— Да, да! Чого ти? Напиши щось до жур-

нала, оповідання або нарисок. Он він тобі скаже, що саме треба написати...

І Сладун із полегкістю показав на мій стіл. Шмалько нерішуче підійшов. Запитав.

— Так оце ви редактор журналу?

— Я...

— Гм!— парубчак недовірливо на мене глянув. Очевидно у нього було зовсім інше уявлення про редактора журналу.

— Ну, про що ж вам писати?

Тепер почав думати я. Яке ж йому завдання дати? Про що він зможе написати? Та зненацька в мене мигнула думка. А ну, нехай напише! Це ж буде цікаво!

І я звернувся до Шмалька з пропозицією:

— Напиши, як ти утік із Донбасу.

— ?

Парубок дивився на мене недовірливо, настороженими очима. Чи я глузую, чи справді?

— Так, так! Напиши про те, чого дезертував із шахти.

— Справді про це написати?

— Ну от, не віриш. Говорю ж я тобі, що справді... Ну от скажи, чого ти втік з Донбасу?

— Та чого ж... Причини були... Як у мене мати стара... Ледве ходить...

— Мати! А чи не було в тебе матері літ так під вісімнадцять?

Шмалько посміхнувся, очевидно, щось згадуючи, й ледве помітно почервонів.

Я набрав серйозного вигляду й запропонував:

— Сідай ось тут на стільці й розповідай усе по порядку. Як жив на селі, як мобілізували, виряджали, і так далі про все розповідай, чому і як ти втік. Ти говори, а я казатиму, як і що треба й чого не треба писати. Ну починай. Що ти робив на селі?

— Та що... У колгоспі робив... Був завсельбудом.

— Ну, був завсельбудом. Потім що?

— Потім на бюрі райкому постановили, щоб мене мобілізувати на роботу в шахту...

— Одного тебе?

— Ні, чого одного! Не одного. Чоловік шістдесят з нашого району. А з нашого села тільки двох. Мене та ковалевого Андрія Зінченка. А то ще раніш із нашого села послали 14 чоловік...

— Ну от так усе докладно й напишеш. Давай далі. Розповідай, як вас виряджали.

— Ну як виряджали? Викликали нас—мене й Андрія—у райком, секретар і говорить, що такого то числа о 6 годині вечора щоб ми були на вокзалі в місті. Їдете, мовляв, на роботу в Донбас. Ну, Андрій говорить „ладно, як на Донбас, так і на Донбас“, — а я ні, кажу, у мене мати хвора, каліка. Не можу я їхати...

Та секретар не послухав. — Їдь, — говорить, — і ніяких розмов...

— Ну?

— Ну, коли настало призначене число, прийшли ми увечорі на вокзал у місто.

— Намалюй, який із себе вокзал.

— Ну який? Хіба ви не знаєте? Великий, довгий будинок. Кам'яний. На покрівлі, по краях, дві бані, як у церкві, тільки без хрестів і менші. У будинку багато дверей. Над найбільшими — такими, що в них можна возом повернутись — годинник. Великий годинник, більший за решето. Стрілки на ньому довгі, як пересуваються видно... А на вокзалі — людей! Аж голова обертом пішла. Той лежить на долівці, спить, той сидить на лавці, чи на своєму вузлі, накурено, душно й скрізь черги й черги до кас...

— Ну, про вокзал досить. Коли писатимеш, не затягуй описи, вони в тебе неважно виходять. Давай далі.

— Прийшли ми ото з Андрієм на вокзал. Питаємо носильщиків.

— У які двері на Донбас їхати?

Він радо показав:

— А, — каже, — комсомолісти, которі на Донбас мобілізвані! Дуйте он у той вихід, там на третій путі, як раз і вагони ваші!

— Поганяйте та побільше вугілля шліть! — ласкаво вигукнув він нам услід.

— Добре, — відповів Андрій, і ми вийшли на перон.

На третій колії знайшли свої вагони. Посідали, повмощували манатки. Далі Андрій одразу і ліг на вищу полицю спати, а я сів коло вікна й почав зирити на перон. Я чогось чекав. Власне, не я чекав, а десь там, у середині в мене,

неспокійно щось ворушилось, чогось сподівалось.

На пероні, як у вокзалі, теж повно. Усі стурбовані, метушливі. Бігають по перону, питають щось один в одного, лаються. І кожен кудись поспішає. Навіть ті, що й не їдуть нікуди, тільки виряджають когось, і ті заражені вокзальною лихоманкою. Теж поспішають...

— Сидиш ти коло вікна й чогось чекаєш. Цікаво — чого? — продовжую подавати навідні запитання.

— А хто його зна! Чекаю та й годі. Коли дивлюсь, із вокзалу вибігла Катря...

— Ага, молодець, а хто це Катря?

— Катря? Ну, це... Дівчина одна. Із нашого села та пішла в місто служити. Спочатку за домробітницю була в якогось інженера, чи що, а далі потрапила на роботу в їдальню. А цю Катрю та я ще в селі добре знав... Гулять до неї ходив. Ну, вроді, любилися ми з нею. А коли вона пішла в город, стали листуватись...

— Так то так, а як вона на вокзал потрапила? Це треба вмотивувати...

— Та прийшла ж мене виряджати! Я написав їй листа, що тоді то й тоді їду, приходь, мовляв, виряджати. Ну, вона й прийшла. Дивлюсь у вікно, аж ходить, позирає на вагони. Тоді я її покликав...

— А вона ж як, красива?

— Ой, і не говори. Красавиця. Ще як у селі в нас жила, не така була, а в городі попра-

вилась, нарядилася, прямо дівка хоч куди, і не підходь!

— Е ні, ти, голубчику, намалюй, яка вона з себе. Мало сказати — красива. А чим красива?

— Ну, чим красива? Уся красива. Ноги красиві. Дебелі такі, коло кісточок тонкі, а потім товщають і товщають, у литках товсті й дебелі, а до колін знов тоншають.

— Далі, тільки коли писатимеш, не з ніг починай описувати...

— Гаразд. Почну з лиця! Лице колись засмагле було, в селі, а тепер біле-біле, одсиріло в їдальні, а на щоках рум'янці. Ледь, ледь рожевіють, ніжно так. А губи червоні, ніби із сургучу виліплені...

— А брови?

— Брови чорні, чорні. Й тонкі. Серпами такими над очима нависли.

— Нащот серпів непогано сказано. А очі які?

— Очі чорняві...

— Тобто, як чорняві?

— Ну як тобі сказати... очі карі. Да, карі.

— Погано. Карі не годиться. Заяложено страшенно. Кажі - очі кольору стиглої сливи...

— Во-во! Стиглої сливи. Правильно! Тільки обтертої, — зрадів Шмалько й продовжував:

— Сама струнка така й не дуже худа, як городські дівчата. Узяв я її за руку, а вона підвела на мене свої довгі вії і питає таким гарним голосом:

— Ну що, їдеш, Федю?

— Іду, говорю, — іду, Катрусю... .

Самому важко зробилось, сумно. А вона підбадьорює:

— Їдь, Федю, працюй! Тільки мене не забувай. На тобі ось цей значок, на згадку про мене...

І вона почепила мені свій старий, ще із села кімівський значок...

— Так вона й комсомолка? — здивувався я.

— А як же? Звісно, комсомолка! Ще в селі у нас вступила. Тільки дуже вже погано їй жилося з матір'ю. Голі були, як бубон. Через те й служить пішла... Да, так от тільки почепила вона мені ото значка, як поїзд почав чмихати. Потис я тоді Каті руку, вскочив у вагон і припав до вікна, а вона довго ще стояла на пероні й махала вслід вагонам білим носовиком...

Шмалько замислився. Його чорні антрацитові очі замріяно блукали десь поверх моєї голови.

По хвилі парубок глибоко зідхнув, ніби згадуючи щось важке, неприємне, й, струснувши смоляним із хвилястими закрутами чубом, продовжував:

— У дорозі було весело. Хтось рипіжив на гармошці „Сербіянку“ під акомпаньямент дужих горлянок, десь вигравали на гребінці тужливі українські мелодії, а із суміжного вагона линули звуки „марша юнаків“.

Минула в дорозі й моя туга, навіть навпаки, згадавши веселе своє парубоцтво, а воно таки веселе було! я вхитрився на маленькій площі,

між двома полицями, станцювати під гребінку „Гопака“.

Взагалі, всі почували себе якось чудно й весело. Тільки один Андрій Зінченко лежав на верхній полиці й увесь час спав або читав „Порадник молодого гірника“...

— Да? Андрій Зінченко? Це ж хто? Коваль, про якого ти напочатку згадував?

— Та він самий. Він вообщє у нас якийсь чудаку був...

Я зацікавився...

— Розкажи про цього чудака більше.

Шмалько стиснув плечима:

— Для чого це в моєму оповіданні? Я ж про себе мушу писати.

— Нічого, нічого. Ти розкажи, мені просто про нього інтересно знати. Розповідай, який Зінченко з себе.

— Ну гаразд, — протяг Шмалько і якось неохоче почав говорити.

— Розповім. Із себе який? Високий такий, худорлявий. Його в нас у селі чехонею дражнили. Було, як іде селом, завжди в юнгштурмі, ноги тонкі, руки довгі, сутулуватий і рудий, так аж люди оглядаються. А вже рудий був. Чуб — як добре піском натертий мідяк. Брови — рудою глиною наведено, ніс...

— Ну добре, добре. Досить! Щось ти його дуже вже поганим намалював. А хто його батько?

— Батько його коваль.

— Коваль? У колгоспі?

— Та, ні. Був ковалем. Тепер у нього батька немає...

— Немає? Помер чи що? Та розповідай толком.

— Помер. Власне не помер, а вбили. Зарубали. Чоловічки Шмалькових очей чомусь ніяково забігали. Він оглянувся на Сладуна й, помітивши, що той, заглибившись у сількорівські дописи, його не слухає, казав далі.

— Андрійв батько був голова колгоспу. Старий незаможник, партизан і більшовик. Так от, як були на весні торік заколоти, його й зарубали селяни...

— Селяни?

— Куркулі, — поправився Шмалько, — коваль виїхав із колгоспом сіяти, а куркулі та несвідомі не давали. Ну, от якась жінка й рубонула з усієї сили сапою в ковалеву голову...

— Що ж то за жінка?

— Та там одна... Засудили її...

— Ну, а Андрій де працював?

— У колгоспі, де ж? То в кузні, то на степу. А в осередку був за виробничу нараду. Він усе із стариками було діла ворочає. А потім його, як і мене, мобілізували на Донбас.

— Ну гаразд! Давай далі. Більше в дорозі з вами нічого не трапилось?

— Нічого. Правда, на Синельникові, ще заліз був у вагон до нас один вурка, так ми його вигнали...

— Це не цікаво. Давай краще як приїхали.

— О, ми приїхали з фасоном. Тільки замигали повз вікна вагона закурені будиночки виселку, копри та терикони шахт, як десь там перед паровозом духова оркестра гримнула той, як його...

— Інтернаціонал?

— Та не!.. Оте, що грають, коли роздають премію.

— Ага, туш!

— Во-во туш! Грали його, доки будинки й краєвид перестав сунутись повз нас.

— А ти, брат, увійшов у письменницьку ролю. Уже в тебе не поїзд сунеться, а повз поїзд краєвиди мигають. Молодець, так і пиши!

Шмалько задоволено посміхнувся.

— А коли ми сипнули із вагонів, гримнув Інтернаціонал і полетіли вигуки:

— Хай живе бойове комсомольське поповнення ударних шахтарських лав!

— Привіт новим шахтарям Донбасу!

— Міцна змичка робітників і селян—запорука виконання п'ятирічки за 4 роки!

Це вигукували комсомольці та робітники шахт, що струнками лавами прийшли нас вітати.

Ми з Андрієм вилізли із вагона й гицаючи „сидорами“ на плечах, рушили через колії до гурту, де вже обнімались і тиснули один одному руки майбутні та теперішні шахтарі й де вже говорив вітальну промову завшахти. Коли дивимось, насупроти рушив до нас Матвій Федорів, що в нашому вагоні ніби за старшого був. Зустрів і звернувся до Андрія:

— Тобі, Зінченку, треба виступити з відповіддю шахтарям від нашого ешелюну!

Андрій злякано озирнувся навкруги, а я посміхнувся. Я згадав, що виступати на зборах, та ще на великих, було для Андрія найгірше. Отак, говорити з людьми, особливо з дорослими дядьками, він міг, а щоб десь на сході чи на мітингу, одведи бог.

Але я серйозно підтримав Федорова.

— Конешно,—говорю,—надо, Андрюша, виступити! Нільзя ж щоб без солідарности...

Зінченко зрадів.

— Правильно! От ти й виступи. А я й забув,—звернувся він до Федорова,—та Шмалько ж у нас перший оратор у районі! Було, як виступить на райконференції, так куди там, навіть представникові окружкому до нього далеко!..

Федорів чомусь недовіжливо на мене глянув, а по хвилі сказав:

— Ну гаразд! Шмаль, Шмальку, тільки гляди, не забрешись.

Я Федорову нічого не відповів, тільки глянув на нього зневажливо, стиснувши своє ліве чорне око...

Шмалько явно увійшов у ролю розповідача. Було помітно, як він намагається стилізувати свою розповідь „під книжку“. Отже тепер мені не доводилось навіть подавати запитань. Тільки тоді, коли Шмалько робив павзу, я говорив запитливе „ну“, щоб прискорити розповідь. Так і на цьому місці я сказав:

— Ну?

— Ну, я, конешно, то їсть, по-українському, звісно, виступив. Тільки оголосили, що від ешелюну прибулих для роботи в шахті комсомольців-колгоспників слово має Шмалько, я, під лопотіння долонь, виліз на трибуну й почав говорити...

— І добре говорив?

— Харашо. Крім шуток харашо. Я вообщє не погано говорю, а там таку річ сказонув, що всі аж за голову схопилися.

— Товариші,—говорю,—странє вугілля нада! Нада! Ну от, ми, комсомольці, як которі передові на селі, прийшли разом із вами в темних шахтах сирих, боротися за чорную нашу валюту, то їсть вугілля, і як нам—говорю—товариші, важко не буде, нехай їстимем пусть даже оселедці без води, а шахту, як єсть тепер вона нам рідна, не покинемо...

На цьому місці мою промову перервала буря оплесків і привітальних вигуків. Ну, а коли я, трохи переждавши, на закінчення вигукнув, що нехай живе шахтаріят і Карл Маркс, мені не дали більше говорити і схопивши підкинули вверх. Качали. Це в моїй особі шахтарі вітали свою зміну...

— Гаразд. Про зустріч розповів непогано. Досить. Говори, як пішли на роботу і як ти дезертував.

Шмалько образився:

— Що значить дезертував? Я не дезертував! Я взяв відпуск..

— І не повернувся?

— І не повернувся, потому що...

— Добре, добре! Розповіси далі. Тепер давай по порядку. Після зустрічі куди вас повели?

Шмалько незадоволено похнюпився:

— Повели в казарми. Казарми нові, світлі. Кожному ліжко. Напочатку нам навіть дуже сподобалося. А вранці повели на склад, видали спецодяг, лямпочки, дали бригадира, й ми рушили. Прийшли туди, де спускатись у шахту, й поставали в кліть. Тільки стали, як щось зазвонило, загуло, і від наших ніг почала відставати долівка. Було дуже вогко й страшно, коли спускались, а коли спустились, ще гірше стало. Поперше, ходять треба дуже обережно, зігнувшись, увібравши голову в плечі, а коли зазіваєшся—виструнчишся, от і стукнешся головою об якусь чортяку. А то ще вагонеткою може вдарити. Уже першого дня, як ми спустилися, говорять, що десь когось забило.

— І що ви в шахті робили?

— Та що ж, вугіль довбали. У забої. Ну вроді забойщиками були. Поробили ми, отак, шість годин і вилізли „на гора“, як побиті. Руки ніби хто повивертав, в'язи болять, буцімто на них висла ціла тонна вугілля, поперек ніє. Ледве добрались ми до касарні, як Андрій упав на ліжко й заснув. Навіть не вечеряв. А я ще геройствував. Пішов гулять по виселку й роздумувать, що його робити далі...

— Що ж ти роздумував?

— Та що! Що погано в шахті робить. То їсть, що дома мати стара, хвора, а хазяйство нікому доглядати.. А тут у шахті ламай собі карк..

— А на другий день?

— А на другий день те, що й на перший. Знову шахта, забій. Тільки на третій день я пішов до завідувача й попросився в коногони. Кликав і Андрія, та той, дурило, не схотів, каже, звикатиму в забої, тут я потрібніший. Ну, думаю, звикай, а сам пішов другого дня працювати за коногона..! Там трохи легше, а все рівно важче, ніж у нас.. на селі. Ну ось..

Шмалько замовк, щось роздумуючи... Очевидно, у своїй розповіді він підходив до якогось неприємного пункту.

— Ну ось... Ну ось ти й утік!—підказав я.

— Та не.. не втік! Я пішов до райкому й попросив, щоб мене перевели по стану здоров'я на якусь іншу роботу. У церобкооп абощо...

— І перевели?—здивувався я.

— Н-не.. У тому й справа, що не перевели. Кажуть, принеси довідку від лікаря й не симулуй... А лікар, сука, довідки не дав. Тоді..

— Тоді ти втік?

— Та не!.. Ну й прив'язався! Не втік, говорю ж тобі, що не втік. Узяв на тиждень звільнення для устроювання сімейних дел і поїхав у село...

— І не вернувся?

Шмалько розгнівано блимнув очима. Нервово вигукнув:

— І не вернувся! А як у мене мати каліка!..

— А Зінченко ж де? Теж утік?

— Не... Він там... у заборі...

Тоді я запитав тихо й лукаво:

— А якби...

— Якби що?

— А якби тебе в церобкооп були влаштували?

Шмалько похмуро мовчав.

Тоді я запитав знову:

— Ну, а з комсомолом же як?

— Викинули,—сердито відповів Шмалько.— Викинули, а тепер відновили. Да, відновили!— люто глянув він на мене,—мати хвора, от і відновили...

Я неймовірно глянув йому у вічі. Їхні чорні чоловічки неспокійно бігали...

По хвилі я згадав іще одне. Запитав:

— А як же та, як її... Ну дівчина!

— Катря?

— Так, Катря. Що ж вона, коли ти втік?

— Катря дура! От!—одрізав Шмалько й підвівся, цим заявивши, що він розповідати більше не буде.

— Писати не буду!—буркнув він і розгнівано вийшов із кімнати.

На великому редакційному календарі день за днем одірвали 4 аркушики. За ці 4 дні я

записав нашу розмову з Шмальком і приніс оповідання в редакцію. Мені хотілося прочитати його Біні Ванверу й Сладунові, як учасникам твору, до того ж вони можуть допомогти мені його закінчити. Адже вони більше стикаються з Шмальком, отже й знають про нього напевне деякі подробиці.

І я не помилився.

Тільки що закінчив читати оповідання, Сладун і Ванвер заявили, що в них є додатки й пояснення. Перший звернувся до мене Сладун із своїм звичайним „слохай“.

— Слохай, голубе!— промовив він.— Там ти записав у Шмальковій розповіді про те, що якась жінка забила голову колгоспу—Зінченкового батька. Так от допиши, що жінка та— рідна Шмалькова тітка, дружина чималого куркуля з нашого села. Засудили її. Це перше.

Я страшенно зрадів такому додаткові. Це ж цікава деталь, до того ж вона закінчує певну сюжетну лінію. Я з захопленням вигукнув:

— Прекрасно, Сладунчику! Прекрасно! А що ж друге?

Сладун, заохочений моїм вигуком, посміхнувся:

— А друге щодо Катрі...

— Щодо Катрі,—аж підскочив я.—Чудесно в квадраті. Катря—це в мене найнезакінченіше місце! А ну говори, що ти про неї знаєш.

— Це справді цікаво! Тут як у книжці дійсно... Коли Шмалько утік із Донбасу й при-

їхав у село, я там якраз був із виїзною редакцією. Тоді ж у село у відпустку прибула й Катря. От одного вечора заходжу я в сельбуд, аж там комсомольські збори. Я сів послухати. Мова якраз ішла про Шмалька, про те, що він утік із Донбасу. На сцені сельбуду за столом президії говорив секретар осередку. Він спочатку зачитав папірець, де шахтний осередок сповіщав про ганебний вчинок Шмалька, далі розповів, якими причинами мотивує своє дезертирство сам Шмалько, й поставив питання на обговорення зборів.

Не встиг секретар закінчити, як дзвінкий дівочий голос попросив слова, й на сцену вискочила Катря.

Я глянув на Шмалька. Він знітився й збентежено сидів на задній лавці, обіч мене й аж здригнув, коли побачив Катрю на сцені. А вона на весь голос звернулася до нього:

— Федоре Шмалько! Іди сюди. На сцену. Шмалько підвівся й розгублено глянув навкруги. Він не розумів, чого йому треба йти на сцену, коли він може відповідати з місця. Не розуміли цього й збори.

— Іди, я тобі говорю!—ще різкіше нервово вигукнула Катря,—іди! Товаришу голово, накажи йому вийти на сцену!

— Ну, іди ж, іди! Що вона тебе з'їсть чи що?—звернувся до Шмалька й голова.

Збентежений парубок, ховаючи очі від зневажливих поглядів комсомольців і молоді, що

зібралася в сельбуді, швидко рушив між рядами лав на сцену. Скоро вийшов, до нього рвучко кинулась Катря. Пошарудівши коло кишені парубкового френча, вона намацала там старий кімівський значок.

Далі гнівно глянула на Шмалька й надрично вигукнула:

— Сволоч ти, а не комсомолец! Дезертирів нам не потрібно!

З цими словами вона рвонула значок, і він, видзенькуючи міддю, покотивсь по долівці.

Вигуки „правильно“ й буряні оплески покотились понад низькою сельбудівською стелею, а Шмалько розгублено, весь причавлений несподіванкою, все ще стояв на сцені...

— Ну,—закінчив Сладун,—більше питання про Шмалька й не обговорювали. Одноголосно ухвалили виключити з комсомолу, як дезертира.

— А чого ж його поновили?—не розумів я.

— От про це я й хотів додати,—тоненьким голосом прогяг Ванвер.—У тому й річ, що його не поновили. То він брехав! Учора я говорив із секретарем їхнього партосередку. І взагалі, Хтанасю,—звернувся Біня до Сладуна,—Чого він до тебе ходить? Закажи йому, на решті, дорогу до редакції..

— Гаразд,—із готовістю відповів Хтанась.

Серпень, 1931 р.

З М І С Т

	Стор.
Записки хлопчика	5
Під ковперами	52
Людина, що втекла з Донбасу	92

32-4582

УКРАЇНЬКА
КНИЖКОВА ПАЛАТА

100

м. ХАРКІВ,
вул. Артема № 29

ПРОВЕРЕНО -- 29

ПЕРЕВІРЕНО
212 РІК